

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1882

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Երե
ՀԱՆԴԻՍ Տ. Տ. ԳԵՈՐԳ ԿԱԹՈՂ. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ .	529
ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ . . .	532
ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԻՖԵՆԱՃԱՆԱԶՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻ. . .	534
ՅԻՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԻ Կ. ՊՕԼԻՍ	541
ՃԱՄԱՆԱԿԸ	550
Ս. ԵՐՈՒՍ. ՊԱՐՏԲԸՆԻ ԱՐԺ. Ս. Վ. ԽԱՊԱՅԵՆՅ . . .	552
ԹԱՏԵՐԱԽԱՂ — ՏՈՒՆԷՆ ԴՈՒՐՍ	561
ՏԵՂԱԿԱՆ.	569
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ	578

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՂԲԱՐՑ ՏԷՏԷԵԱՆ

21
1871

1871

1871

1871

1871

1871

1871

1871

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԺԲ. ՏԱՐԻ

1882

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՀԱՆԳԻՍՏ

Տ. Տ. ԳԷՈՐԳ. ԵՍԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Աղղիս Ընդհանուր Հայրապետը Տ. Տ. Գէորգ Գ. ամսոյս 6ին իր վերջին շունչը տալով շուրջ 70 տարեկան հասակին մէջ և 12ին թաղման տխուր հանդէսը կատարուելով՝ ամիսփութեցաւ այն նուիրական հողին մէջ, որ զանդուած է շատ ազդաշէն և եկեղեցաշէն Հայրապետներու ոսկերաց փոշիներով:

Մահն ամեն մահկանացուաց բաժինն է և Գէորգ Աթոռիկոս զնաց այն ճանապարհով՝ ուսկից՝ գացած են իր նախորդներն և պիտի երթան իր յաջորդները: Մահը չէ ուրեմն, որ կ'զրաւէ ինչ-

պէս մեր, նոյնպէս և համօրէն Ազգի ուշադրութիւնն, այլ Հանգուցելոյն բարի և շահաւէտ գործերու յիշատակն և Հայրապետական Աթոռին տխուր ու թափուր վիճակը :

Գէորգ Վաթողիկոս՝ իր մահուանէ ետք՝ կ'թողու անշուշտ բարի յիշատակ և բարի համբաւ Վաթողիկոսաց շարքին և Հայութեան կենդանի յիշողութեան մէջ : Թողունք Հանգուցելոյն ուրիշ գործերն՝ որ կրնան անաչառ քննութեան և կենսագրութեան նիւթ լինիլ, և միայն յիշենք, որ Հայ ազգը միշտ գովեստիւք և յարգանօք պիտի արտասանէ Գէորգ Վաթողիկոսի անունն, և Պատմութիւնն՝ իբրև առաջին յիշատակելի դէպ մ'որ նշանակութիւն ունի ազգային կենաց մէջ, պիտի արձանագրէ իր հաստատած հիմնարկութիւնն, քանի որ Գէորգեան ճեմարանը ճշմարիտ կրթութեան և դիտութեան փրկարար լոյսը ծաւալէ, ազգային բարոյական և մտային զարգացման և միութեան կապերն ամրապնդէ, տալով Ազգին ճշմարիտ հայեր, ընտիր դաստիարակներ և ժամանակիս ողին և յառաջդիմութեան պէտքն քաջ ըմբռնող բանիբուն եկեղեցականներ :

Բայց միւս կողմէ՝ ինչպէս ըսինք, Հայրապետական Աթոռոյ թափուր վիճակն ևս խորին մտադրութեան արժանի է : Եթէ սերնդական յաջորդութիւն չլինելով կ'սպառն սերունդներն, նոյնպէս կ'սպառն ազգերու մտային և բարոյական կեանքն՝ երբ բարի գործերու և յիշատակներու շարունակութիւնը դադրի : Բաւական չէ միայն յիշել և հռչակել բարին, պէտք է նաև շարունակել բարին, անոր կենսատու ներգործութիւնը տարածել մեր ամեն գործերու շրջանին մէջ, և մեզի կտակ ձգուած իմացական ոյժերն յաւելուլ, և ահա այս յարատեւութեան և յաւելման մէջ է ազգերու յառաջդիմութիւնը :

Հետևապէս Ազգն՝ որու ազգային կրօնային էութեան խարխիւր յէջմիածին կ'զանուի, որու բարոյական և խղճի ազատութեան և իրաւասութեան հիմն Արարատեան Աթոռոյն վրայ հաստատուած է, և որու բարձրագոյն հեղինակութիւնն է՝ կենսական ընդհանուր շահերու և լուսաւորութեան նկատմամբ, այդ մեծ Աթոռին գահակալի ընտրութեան անբռնաբարելի իրաւունքը, պարտի ամփոփուիլ պահ մը, քննել՝ չէ թէ միայն քննելու յաւակնութեամբ և պարծենկոտութեամբ, այլ՝ յետ քննութեան՝ իրական արդիւնք արտադրելու հաստատ կամեցողութեամբ, Ս. Աթոռոյն արդի վիճակն ու անոր ընդհանուր իրաւասութեան օտարոտի մնասաբեր օրինական և

վարչային տրամադրութիւնները, և ապա ընտրել այնպիսի եկեղեցական մ'որ ոչ միայն հոգւով և սրտով հայ լինի և մեր հին ազգաշէն Հայրապետաց օրինակին հետեւելու հետամուտ, այլ և ունենայ անյողգողգ կամք, լուսամիտ գլուխ և մանաւանդ այն քաղաքականութիւնն որ զիտէ՝ ազգային հանրական շահերն անվժար պահելով հանգերձ, զրաւել այն իշխանութեանց վստահութիւնն և համարումն, որոց պաշտպանութեան ներքե կ'ապրին Հայք, զըժուարին ու փափուկ պաշտօն, որ որքան մեծ բարոյական և իմացական կարողութիւն և կրօնական հմտութեան և լուրջ սկզբանց դաւանութեան հետ՝ ակնածելի բնաւորութիւն կ'պահանջէ ընտրելի Կաթողիկոսի կողմէ, նոյնքան ընտրողին, այս է Ազգին կամ իր Երեսփոխաններուն կողմէ կ'պահանջուին այդ յատկութիւնները զընհատելու կարողութիւն, այս է ճշմարտասիրութիւն, հայրենասիրութիւն և ամեն կիւրքէ վեր՝ հեռանկատ դատողութիւն հանրային շահուց մասին՝ զոր՝ իբրեւ նուիրական աւանդ՝ նորընտրելի Կաթողիկոսը պաշտպանելու և զարդացնելու պիտի կոչուի :

Կատարուելիք ընտրութիւնը պիտի ցոյց տայ Ազգին բարոյական և մտաւորական վիճակն և փորձառութենէ ու Պատմութենէ ընդունած դասերուն ներդրածութեան աստիճանն իր վրայ : Այս ընտրութեան գործն, աւելի պարզ խօսինք, փորձաքար մը պիտի լինի, որով պիտի յայտնուի թէ Ազգն ո՞ր աստիճան կ'ըմբռնէ իր կենսական շահերուն կարեւորութիւնն և որքան արժանիք և պիտակցութիւն ունի գործադրելու բարձր իրաւունք մը :

Երանելի Կաթողիկոսի թաղման օրն Հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ քաղքիս Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ մէջ և առաւօտեան ժամերկութեան սկիզբէն մինչև Պատարագի և Պաշտօնի աւարտումն տխրաձայն կ'հնչէր Եկեղեցւոյ մեծ զանգակը : Իսկ Ս. Առաջնորդն՝ ինչպէս Գէորգ Կաթողիկոսի՝ նոյնպէս ընդհանուր Կաթողիկոսութեան վրայ իմաստալից քարոզ մը խօսեցաւ, ցոյց տալով թէ ինչ նուիրական շահեր և յիշատակներ կապուած են Մայր Աթոռին և թէ ինչպէս այդ շահերն ու յիշատակները պարտին ներդրածել ազգային և բարոյական կենաց զարգացման վրայ :

ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ

Ամն, Ներսէս Սրբազանի Հանդիսաւոր վերադարձն Պատրիարքութեան Աթոռն ոչ միայն Մայրաքաղքի բոլոր ազգայնոց մէջ ընդհանուր ուրախութիւն պատճառեց, որ հանդէսներու, ուղերձներու, խնդակցութեան նամակներու և պաշտօնական այցելութիւններու միջոցաւ կ'արտայայտուի, այլ և դաւառաբնակ Հայոց մէջ մեծ ցնծութեան առիթ եղաւ այդ նշանակելի դէպքն, և ամեն կողմէ հեռագիր և նամակներ սկսան տեղալ ի Պատրիարքարան և ազգային խմբադրատուններն ի նշան խնդակցութեան :

Արձակիս Գեր. Ս. Առաջնորդն նոյնպէս և Գաւառական Ժողովը շնորհաւորութեան յատուկ հեռագիր և նամակներ ուղղած են առ Ամն. Ս. Պատրիարքն, որ պատիւ ըրած է անոնց պատասխանել : Ի պաշտօնէ խմբադրութեանս ղրկուած այդ դրերն ու պատասխանները կ'փութանք հրատարակել :

Կ. Պոլս., 13 Դեկտեմբեր 1882.

Գերապատիւ Սրբազան Եղբայր 'ի Գրիստոս ,

Ամսոյս 8 թուականաւ Ձեր Գերապատուութեան հեռագիրն ընկալայ, որով խնդակցութիւն կ'յայտնէիք մեր վերադարձին համար յԱթոռ Պատրիարքութեան :

Թէև անձամբ տկար և անբաւական, սակայն խոնարհելով մեր Օգոստափառ Վեհապետին կայսերական հրամանին առջև, հարկադրեցանք պատասխանել Ազգին բաղձանաց և վերստանձնել անարժանաբար այս ծանրալուծ պաշտօնն, յԱստուած ապաստան և 'ի մեր Վեհապետն արդարակերպ, որ շնորհ ըրաւ նոր հաւաստիներ ընծայել իւր անբաւ սիրոյն և վստահութեանս՝ զորս կը տածէ Հայ ազգին վրայ :

Հնորհակալ եմք յոյժ, այն համակրալից զգացմանց համար զոր կ'արտայայտէք մեր վերահաստատութեան առթիւ, և յոյս մեծ ունիմք որ Ձեր Գերապատուութիւնն ևս իւր շրջանակին մէջ պիտի

գործակցի մեր ջանքերուն ազդային գործոց բարեկարգութեան մասին և դիւրէ մեր աշխատութիւնն :

Մնամք աղօթակից

Պ. Ն. ՆԵՐՍԷՍ

Գերապարիւ

Տ. ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍ. Բարեկան Առաջնորդ Զմիւռնիոյ :

Զմիւռնիա, 10 Դեկտեմբեր 1882.

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր ,

Անհուն եղաւ քաղքիս Հայ հասարակութեան ցնծութիւնն երբ լսեց թէ՛ մեր Օգոստոսիառ. կայսեր նուիրական կամայն համեմատ՝ հաճեցաք վերադառնալ այն պատրիարքական Աթոռն որուն ժամանակէ մ'ի վեր թափուր մնացած ըլլալն անպատեհ հետամտութեանց ասպարէզ մը բացած և ազգային վերաշինութեան գործը վտանգելու պատճառ մ'եղած էր :

Գաւառիս Երեսփոխանական Ժողովն կը փութայ ուրեմն իր խնդակցութիւնը յայտնել՝ Ձեր Բարձր Սրբազնութեանը վերստին ազգային իշխանութեան գլուխն անցած տեսնելով և հրապարակաւ մատուցանել իր խորին երախտագիտութեան հաւաստիքն առ Վեհափառ Սուլթանն մեր որ կը հաճի մեր թշուառ Ազգին վրայ միշտ թարածել այն արայապաշտութիւնը հովանաւորութիւնը զոր 'ի բնէ անտի Հայոց չեն խնայած Օսմանեան Վեհաշուք կայսերք :

Հաճեցէք ընդունիլ , Սրբազան Հայր , մեր խնդակցութեան և շնորհակալութեան հաւաստիքը զոր կը մատուցանեմք Ձեզ յանուն Զմիւռնիոյ վիճակի համայն Հայոց :

Գաւառական Ընդհանուր Ժողովոյ

Ամենապարիւ

Արեւադէպ ԳՐ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

Տ. Տ. ՆԵՐՍԷՍ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍ.

Արեւադէպ Մ. ՄԵՐԿԵՐԵԱՆ

Պարբերէ Հայոց :

Կ. Պոլիս, 16 Դեկտեմբեր 1882

Մեծապատիւ Ատենապետ Էֆէնտի

Գաւառական Ընդհանուր Ժողովոյ Զմիւռնիոյ ,

Հաճութեամբ ընկալայ ամսոյս 10ին Ձեր ուղղած նամակն որով յանուն վիճակին Զմիւռնիոյ՝ Պատուարժան Ժողովոյդ խնդակցու-

Թիւնը կը յայտնէք մեր վերադարձին համար յԱթոռ Պատրիարքութեան :

Անձնական տկարութեան հետ միանալով նաև ուրիշ պարագաներ՝ արդել եղած էին մեզ ծառայել Ազգին Պատրիարքական Աթոռոյն վրայ , սակայն մեր Օգոստոսիառ Սուլթանին կայսերական հրամանն և իւր զթալիր ականարին՝ զոր դարձուցած է Հայոց ազգին վիճակին վրայ , հարկագրեցին զիս՝ հակառակ իմ անբաւականութեանս՝ պատասխանել Ազգին բաղձնաց և վերստանձնել սոյն պաշտօնն , յԱստուած ապաստան և ՚ի մեր Ղեհասպետն արդարակորով , որ հաճեցաւ նոր հաւաստիներ շնորհել իւր անբաւ սիրոյն , խնամոց և վստահութեան՝ զորս կը տածէ Հայ ազգին վրայ և որոց միշտ արժանի եղած է մեր Ազգն իւր հաւատարմութեամբն և ընտիր ընտիր յատկութիւններով :

Շնորհակալ եմ յոյժ այն համակրալից ազնիւ զգացումներու համար , զորս կ'արտայայտէք ազգասիրական ոգով վառեալ , և Ձեր նամակն անսուտ զրաւական մ'է , որ Զմիւռնիա իւր բարոյական և նիւթական ուժերով պիտի աջակցի մեզ ազգային վերաշինութեան գործին մէջ , որու արդէն ժիր և հանճարեղ մշակներ ընծայած և պատիւ բերած է Հայ անուան :

Այս առթիւ նուիրելով Պատուարժան Ժողովոյդ մեր հայրական սիրոյ ողջոյնն և օրհնութիւնն և խնդրելով ՚ի Տեառնէ որ կար և ջօրութիւն պարզէ Զեզ յօգուտ Ազգին շարունակելու Ձեր ջանքերն ,

Մնամ աղօթարար
Պ. Կ. ՆՆՐԱՆՍ

ՄԵՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆԲՆԱՃԱՆԱՉՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻՒ*

*
* *

Հայ մամուլի վրայ որ և է մի տեսակէտով խօսելու համար , ինքնազսպութեան բաւական մեծ կարողութիւն պիտի ունեցած . դարձեալ ուսահայ մամուլն է , որ կարգից և ճանապարհից բոլորովին

* Տե՛ս նոյեմբէր տօմարէն , էրէ՛ս 496 .

գուրս մի ընթացքի մէջ է գտնվում այժմ : Իսկ տաճկահայ մամուլի մասին , զանազան թերթերի մէջ , իր ժամանակ մեր յայտնած կարծիքների հետ , արդէն ծանօթ կ'լինէք : Խօսելով Պօլսի մեր մամուլի մասին , Մշակի մէջ , սորանից դեռ մի քանի տարի առաջ , հետեւալ գլխաւոր թերութիւններն էինք ցոյց տուած , որոնց ուղղելը խմբագրաց ձեռքին էր : Նախ՝ Հայաստանի այլ և այլ կենտրոնների առօրեայ կեանքին , տնտեսական ու բարոյական որպիսութիւններին անուշադիր լինելը : Երկրորդ՝ ռուսահայոց ազգային կեանքին և ձգտումներին հետամուտ չ'լինելը : Երրորդ՝ քաղաքական գործերով և դիւանադիտական անպէտք անցուղարձերով մինչև ի տաղտու թիւն զբաղվիլը : Զորքորդ՝ թղթակիցների և աշխատակիցների արուեստակեալ հռետորական ճոռումբանութիւնը և ճամբարտակութիւնը : Հինգերորդ՝ ընդհանուր խնդիրների տեղ , մասնաւոր անձնաւորութիւններով և ցծուծ հաշիւներով պարապվիլը . մնացած դիտողութիւնները վերոյիշեալների մասնաւորութիւններն էին :

Պօլսի զաւով , պարտք համարեցինք նորից և աւելի մեծ յամառութեամբ կպչիլ տաճկահայ մամուլի օձիքից , բաւական երկար և մրկիակից վիճաբանութեանց տեղիք տալով : Արդարև , ամենքից աւելի դժբաղտ մարդը մեր մէջ գուցէ միայն հրապարակախօսը լինի . ցիտակցաբար «դէշ մարդ» դառնալ հասարակութեան այլ և այլ գործավարների և անդամների համար . յարուցանել նոցա զայրոյթը դէպի քեզ . նշաւակ լինել ամեն տեսակ բարոյական հարուածների , դաւերի , լարերի և զբկանքների , սոսկ նորա համար , որ դո՛հ անես մի ներքին խթան , մի անզուսպ դրդում , մի անողորմ զղացում՝ զղացում ազգային ողևորութեան և նախանձախնդրութեան , առանց սակայն որ և է ընտանեկան հաշիւների և անհատական շահերի — յիրաւի , այդպիսի ներշնչման զերի հրապարակախօսը ամենից տարաբաղան է մեր այս գործնական դարի մէջ . . . Հէնց այդ դժնդակ վիճակը փորձելու պարագաներն էին , որոնց հանդիպեցինք Պօլսի մէջ անցեալ տարի , մասամբ և մենք : Բայց վրդովուած կրքերը խաղաղվելուց և ցասման մրրիկները անցնելուց յետ , ի մեծ միտթաութիւն և փոխարինութիւն կրած նեղութեանց , տեսանք , որ զգալի փոփոխութիւններ տեղի ունեցան , մանաւանդ Պօլսի հայ մամուլի ուղղութեան մէջ : Գուցէ առանց որ և է պայքարների և արտաքին զարկերի էլ պիտի կատարվէին այդ փոփոխութիւնները .

գոնցէ սա լուկ մի պարզ զուգադիպութիւն էր : Բայց ուրախալից իւրողութիւնը այն է : որ այս օր : Պօլսի հայ լրացրաց առաջնա-կարգ ներկայուցչութեան վրայ այնպիսի սիրուն հայկական կերպա-բանափոխութիւն ենք նկատում , որ ամեն նայելիս մարդու սիրտը բացվում է և հոգին փառավարվում : Վստահ և անաչառ խօսենք՝ այս օր Պօլսի հինաւորաց սոսկապանողական Մասիւր կից է տուած և խղած ամեն յարաբերութիւն իր առաջվայ այն նմանութեան հետ , որի կերպարանքը նկարագրեցինք քիչ վերը հինգ կէտերով : Այս-պիսի մի աշալըջութիւն և կարողութիւն իր թերութիւնները յաղթա-հարեւու և ոտի տակ տալու , անտարակոյս ամենափոքր հայրենա-սիրութեան և զօրաւոր լրջամտութեան ասպացոյց միայն կարող է համարվիլ : Հիմայ նայենք ռուսահայ մամուլին :

Ազգային ասված ուղղութեան կատարեալ բացակայութիւն . ժողո-վուրդը կրթելու և վսեմ առարկաներով նորա միտքը զբաղելու և ազնուայնելու ասիկարութիւն . ժողովրդի ուրոյն մտաւոր և բարոյա-կան առանձնայատկութեանց և պահանջներին յարմարվելու անկա-րողութիւն , նորա հոգով և ճաշակով զբեւոյն և խօսելու անձեռն-հասութիւն , նոյն իսկ ամենօրեայ գործածական ազգային լեզուն մաք-րելու և կատարելագործելու վերաբերմամբ անփութութիւն — այս «բարեմասնութիւններով» է փայլում ռուսահայ մամուլի մեծագոյն մասը : Վաճնորոյ , բնաւ զարմանալի չէ , որ , շնորհիւ այդ յատ-կութեանց , ռուսահայ մամուլի ազդեցութիւնը ազգային գիտելո-յն վրայ նոյնչափ աննշան է և անյառաջագէմ , որչափ օտար թերթերինը օրէց օր յաղթող և ծաւալող : Եւ միթէ օտարները և հայ ժողովուրդը մեղք ունեն , հետզհետէ միմեանց աւելի և աւելի հաճութեամբ ընդգրկելու համար : Ի՞նչ է տալիս մեզ մեր մամուլը բացի այն , որ կարելի է և ռուս մամուլից իմանալ . ուրեմն նոյնը չէ՞՝ հայ լրագրաց մէջ կարգալ թէ ուս , մի որ և է քաղաքա-կան անցուդարձի նկարագրութիւնը : Ի սէր Արարչին , ի՞նչ դաս-տիարակիչ ազդեցութիւն , ի՞նչ կապ կարող է ունենալ հայի բա-րոյական և մտաւոր ձգտումների , նորա ազգային մտահոգութեանց հետ մի ո՞ր և է Պօլսից և Վոսթոկից լրագրի Զանդեբարի թրդ-թալիցի դրութիւնը , կամ թէ՛ Տաղանթօղում , Երասլավում , Աբ-խանդեւքում և հովհորօղում տեղի ունեցած այս ինչ , այն ինչ պատահարը : Մինչդեռ դորանցով են զարգարվում ռուսահայ թեր-թերի էջերը , զոնէ երկու երրորդականի չափով : Եթէ հայ թեր-

Թի ունենալիք պրօդրամի վրայ նայենք հէնց համամարդկային հետաքրքրութեան և շահերի տեսակէտով, այդպիսի գէպքում ևս տա՛րապայման և անհեթեթ կէտք է համարած ռուսահայ պարբերական մամուլի ընթացքը, որովհետեւ նոյն իսկ Քրանսիայի պէս մի մեծ ազդի լրագիրներն անգամ այնչափ ընդհանուր մարդկային ցաւերին չեն հետամուտ, որչափ մեզ պէս ցաւազար և ոտից մինչև գլուխ հաղարաւոր բարոյական և նիւթական վէրքերով պատած մի խեղճ ժողովուրդ . . . Իսկ եթէ պետական ընդհանուր շահերի տեսակէտով են նայում ռուսահայ խմբագիրները իրանց դործի վրայ, այդ ժամանակ թող էլ մի կողմ դնեն «ազգային», «լեկավար», «գաստիարակիչ», «ժողովուրդի ցաւերի և տրամադրութեան ներկայացուցիչ» և այլն այդպիսի բառեր. այլ պարզ ի պարզը թող ասեն թէ՛ իրանք միայն հայախօս օտարներ են, կամ թէ օտարաւոր են հայեր : Թող այսպէս ասեն :

Իսկ եթէ հայաբնակ զաւառներից տրցակ տրցակ թղթակցութիւններ են ստացվում և տարվում, ինչ են դոքա ազգային իշխանաւորութեան համար. վարժապետների և հոգաբարձուների մանր մունր պառակտումները, տիրացուների և քահանաների փոխադարձ ինտրիգաները, մասնաւոր անհատների դիմադարձ խժրժանքները մէծէ ազգային գիտակցութեան և դաստիարակութեան վերաբերվող բաներն են : Այդ ամենը նոյնչափ դաստիարակութեան կ'վերաբերվի, որչափ զիւղական դպրոցի աշակերտաց միմեանց վրայ անընդհատ դանդաւոր տեղ՝ քանոնը ձեռքին բռնած տիրացուին : Գուցէ այդ ընդգիմադարձական մասնաւոր բանակիւնների օրդան լինելով, կարելի կ'լինի նախատեղ փոքրիկ զեղծումների վերացման, և մասնաւոր հաշիւների կարգամատութեան, բայց դա դեռ ասել չէ թէ՛ այս ինչ թերթը «գաստիարակիչ» ազդեցութիւն ունէ՛ մատաղահաս սերունդի վրայ : Սերունդներ դաստիարակելու՝ համար արդեօք այդչափ զիւրին միջոյնէր են միայն պէտք . . .

Ազգային գիտակցութեան և դաստիարակութեան տանելուց նոյնչափ հեռու է ռուսահայ մամուլը իր ամենօրեայ խմբագրական յօդուածներով ևս : Այդպիսի յօդուածների հանապազօրեայ կրկնութիւնը իմաստ ունէ՛ միայն կազմակերպված և պետական ու դիւանագիտական պէս պէս շահեր ունեցող ազդերի համար, որով հասարակաց բերանի խօսածը և յայտնածը մի կողմից՝ ազգային այլ և այլ հաստատութիւններ ուղարկութեան կարող են առնել ու դրո՛

ծագրել, միւս կողմից՝ պաշտօնական դորժավարները : Բայց ուղեբե-
ռն և ուր մեզանում այն հաստատութեանց ներկայացուցիչները, մա-
նաւանդ ուսահայոց մէջ, որոնք գործադրելու ո՞ր և է միջոց և
պատեհութիւն ունենային խմբադրի ասածները : Եթէ կ'սխալվենք,
թող բարեհաճեն հէնց մի հատ օրինակ ցոյց տալ, մեզ հետ չ'հա-
մաձայնվողները : Այո՛, այլ բան է, հարիւրից մէկ պատահող ազ-
գային ազէտների վրայ ժողովրդի ուշադրութիւնը հրաւիրելը, այն
հաստատամիտ որոշմամբ, որ հարիւր տեսակ լաց ու ողբ արձակե-
լուց յետ, դուցէ մի միլիոն մարդից, գէթ մի քանի հազարը զգաց-
վին ու մի իրական աշակցութիւն անեն : Բայց սորա համար բնաւ
պէտք չէ պարծանալու տեղիք ունենալ, ուսահայ մամուլի մէջ
այս օր ամենքից աւելի բարձրաձայն խօսողներին, որովհետեւ, ի
տիպել հարկին, կարող ենք յակնէ անուանէ ցոյց տալ այն խըմ-
բադրող զրպէտներին, որոնք այդ դորժով արդէն շատ վաղուց
պարապվելով, Հայաստանի սովի և այլ տաղանդների ժամանակ սա-
կայն, մի տող անգամ չ'դրեցին, այլ ձեռքերը յետեւները ծալած,
բուլվարների վրայ կ'դեպրէին . . . Գոքա այնպիսիք են, ասեցինք,
որոնք երես և անամօթութիւն ունեն այս օր ամենքից աւելի բար-
ձրաձայն պոռոտալու . . .

Այս ամենից, հարկաւ, բնաւ չէ հետեւում թէ հայ թերթերի
մէջ աւելորդ են խմբադրական ամփոփումները . քաւ լիցի, գոքա
պէտք են, բայց ո՛չ ինչպէս ~~ուսահայ~~ ^{այսօր} ժողովրդի դաստիարա-
կութեան և ազգային գիտակցութեան, որովհետեւ պալով գործնա-
կան կեանքի գիտակցութեան, այդ գիտակցութիւնը արդէն միշտ
ունեցել է հայը և ունէ՛, նորան պակաս է միայն քաղաքական գիտա-
ցութիւնը, որը չի կարելի տալ մէկին, մանաւանդ մատաղ սերուն-
դին, կշտամբական խրատներ կարդալով նորան և չոր ու ցամաք
ֆօրմուլներ յայտնելով : Խրատը, քննադատական հայացքները,
գործնական և կենսաշահ տեղեկութիւնները վերաբերվում են մտա-
ւոր զարգացման, որի համար կան գպրոցներ, իսկ բարոյական զար-
գացման ~~դաստիարակութեան~~ ^{դաստիարակութեան} գործի մէջ առաջին պայմանը՝ սրտի և
զգացման վրայ ներգործելն է, որի համար հրապարակախօսի գրչի
տակից տեւի սիրտը տրորող, զգացումները վառող և ջղերին ե-
փող տողել պիտի դուրս գան, քան թէ անզգայ դատողութիւն-
ներ և չոր ու ցամաք մտածմունքներ : Մինչդեռ այս տիպարի հրա-
պարակախօս, ասենք ամենայն բացախօսութեամբ, ուսահայերս

չ'ունենք : Կազարեանցն էր , որը , ինչպէս ժողովրդի հարազատ զաւակ , կարող էր կորովի մտքի հետ միացնել և հրաբորբոք զգացում . իսկ այժմեան նորա յաջորդները ժողովրդի հետ նոյնչափ կենակցութիւն և ցաւակցութիւն են ունեցած , իրանց թարմ հասակի մէջ , որչափ մի չինական մանդարին Պօլսի Գալֆայեան որբերի հետ : Ուրեմն , բնական է , որ այսպիսիները շատ էլ տրամադիր լինելով զղացվիլ և շարժվիլ , դարձեալ խորթութեամբ , արուեստակեալ և անհամ բառեր կ'արտադրեն : Խեղքին զօր տալով չի կարելի ամեն բանին իրան ընդունակ համարել . իւրաքանչիւր ազդ ունէ իր հոգեբանական ուրոյն դժերը և յատկութիւնները , իր ազդային թոյլ և փափուկ կողմերը , իր զղացվելու առարկան , ուստի անհնարին է մտածել թէ՛ մի և նոյն եղանակաւ կարելի է տիրապետել և ղերմանացու սիրտը և հայու : Եթէ այդպէս լինէր , ուրեմն հայի համար աւելի անորոշելի պիտի լինէր ղերմանացի երաժշտութիւնը , քան թէ իր զարման , բայց իրողութիւնը ինչ է ցոյց տալիս :

Այսպէս ուրեմն , ուստահայ այժմեան խմբադիրները նախ՝ ժողովրդի ազգային դաստիարակները և գիտակցութիւնը վարելու գլխաւոր պայմանը չեն պահպանում . երկրորդ՝ անընդունակ են (բացառութիւնների վրայ խօսք չի կարող լինել) , հրապարակաստութեան միջոցաւ , ազգային ինքնաճանաչութեան հոգի ներշնչել իրանց ընթերցողներին : Ասածիս ճշմարտութիւնը այնչափ ակնեւ է , որ ուստահայ թերթերից որ մէկը վեր առնելու լինէք , օտարին թարգմանելու համար , նոյնչափ հայկական ուրոյն կեանքի յատկանիշեր կ'գտնէք նորա մէջ , որչափ Իսլանդիա կղզու վրայ հրատարակվող մի թերթի էջերում : Պ. Բաֆֆիի գրութիւնները , Մալիի մէջ , բացառիկ երեւոյթ կարելի է համարել . իսկ եթէ նա ևս իր գործի այնչափ յաջողակ և ազդու փորձերը տուած չ'լինէր , դժուար թէ նորա աշխատութիւններն էլ «լուրջ բանի» տեղ կ'անցնէին , ըստ որում մեր ճերմկացած՝ ուստահայ խմբադիրների աչքում «լուրջ» անվում է միայն այն , ինչ առած է ղերմանացու , Ֆրանսիացու և ուսի լրագիրներից , կեանքից և զրականութիւնից : Այս պատճառաւ , մի ժամանակ մի հանդէսի պրօգրամը և բովանդակութիւնը այնչափ «լուրջ» էր , որ բացի եւրոպականից , գրեթէ ոչինչ չ'կար հայկական կեանքից : Բայց ափսոս որ այդ հնարամիտ մարդու միտք չ'եկաւ՝ աւելի ևս «լուրջ» լինելու համար , վեր առնել *Revue*

des deux Mondes ու Կանոնաւորապէս ամեն ամիս թարգմանելով ներկայացնել հայ հասարակութեան նորա «դաստիարակութեան» և «ազգային դիտակցութեան» նպաստելու համար . . . Ահա՛ որոնց յուսով է մնացել ռուսահայոց ապագայի խնդրի կարգադրութիւնը :

Սակայն միթէ ռուսահայերը ներքին բարոյական և մտաւոր կեանք, ազգային ուրոյն ուղղութիւն և հոգեբանական պատկեր չ'ունեն . անշուշտ , միայն ո՞վ է դորա մասին հոգ տանողը և այդ ամենը ուսումնասիրողը : Միթէ միլլիոն ու կէս ռուսահայերի ներքին բարոյական կեանքը և շարժառիթները կ'անօրինվեն սոսկ այն մղղեանիների և տիրացունների պառաւային բանասարկութիւններով , որոնցով լցվում են ռուսահայերի թերթերը . ո՛ր , անշուշտ՝ ո՛չ , բայց ո՞վ է խմբադիրներէից դոնէ տարին , երկու տարին , երեք տարին մի անգամ տեղից շարժվողը , ժողովրդի մէջ մտնողը , Ղարաբաղի , Երևանի , Զուխուայ , Գանձակի և Շամախիի հայաբնակ ընդարձակ դաւառներից դոնէ մինի մէջ սրտողը , զիւղական ժողովրդի հետ , նորա օջախի շուրջը , նստողը , նորա լեզվով , նորա սրտով խօսողը , նորա սիրուն աւանդութիւնների , զեղեցիկ և սրտաշարժ աշխատանքները լսողը , նորա պապական հեքեմիների և նախապաշարմունքների հետ ծանօթանողը : Ո՛չ , մինը այս ամենից անելով , եւրոպական մկրատով և անմարս դաղափառներով կարելի է միթէ դալ բազմիւ թիֆլիսի պէս մի այլասերված քաղաքում ու հայ ժողովրդի ապագան կարգադրել . ո՛ր , որչափ զիւրին բան է եղել ապագաներ ստեղծելը . . .

Այսպիսի մի ժամանակ , երբ օտարի մտաւոր և բարոյական ազդեցութիւնը , հեղեղի նման ծաւալելով , սպառնում է ամենայն հանգստութեամբ հայի վերջին շունչը կլանել , այս վճռողական վայրկենի մէջ միթէ անխղճութիւն չէ՞ գերմանական , ֆրանսիական և ռուսական իմաստակաբանութիւններով զբաղեցնել զետառաքր հայ ժողովուրդը . արդեօք ազգամուս ուղղութեան մէջ յամառի՞ն է Եւրոպայից մեր սովորած շնորքը թէ , Եւրոպայի անուան տակ ծածկված . միայն ասիական անուղղելի բթամտութիւնն է այդ . որն է . . .

Այսպէս , մի հակիրճ տկնարկ ձգելով մեր ազգային ինքնահաւատարմութեան զորոգացման վրայ , տեսանք՝ որ կողմից էլ մարդ նայէ հայութեան ապագայի վրայ , ամեն տեսակէտով էլ միայն վայրենան կ'հանդիպէ նա , ինչպէս ասում է ինքը , անդլուխ և զարաբաղու հայ ժողովուրդը :

Այսչափը այս անգամ բաւական համարելով, ընտրած նիւթի վրայ խօսելու համար, եկող անգամ կ'դառնանք յատկապէս ռուսահայ մամուլին և նորա ներկայացուցիչներին, որոնց պրօղորամի և պարտաւորութեանց մասին դեռ շատ ասելիք ունինք: Իսկ առ այժմ բիւր թողութիւն կ'իսնդրենք Արևելեան Մահալի ընթերցողներից, մինչև հիմայ նոցա հետ տեսութիւն չունենալու համար. մեղաւոր ենք այս մասին, մանաւանդ այն պատճառաւ, որ անցեալ տարին, Պօլսի մէջ ունեցած մեր զրականական պայքարների ժամանակ, ամենքից աւելի մեծահոգի և եռանդոտ ջատագովներ մեզ ունեցանք միայն Զմիւռնիայի կորովամիտ զրադէտները: Որչափ դանդաղած ենք մինչև հիմայ մեր երախտադիտութեան զգացումը յայտնելու, նոյնչափ խոր է պահված եղել այդ զգացումը մեր սրտի խորքում, ուր և կ'մնայ միշտ:

Վ. Պօլիս, 25 հոկտ. 1882.

ԳՐԻԳՈՐ ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ*

ՆԱՄԱԿ Բ.

Ազնիւ Մամուրեան,

Աղէքսանդր Տիւմայի տղան իր թատրերգութեանց աղմկալի այլ իմաստալի յառաջաբաններուն միոյն մէջ կը պնդէ թէ մարդկութիւնը կազմող անհատներուն հարիւրին իննսունն ասպուշ և տասը միայն խելանի են, չմոռնալով այս վերջիններուն կարգը դասել ինքզինքը:

Լ'օֆ-Գաֆի անուանի հեղինակին չափ յոռետես չպիտի համարուիմ անշուշտ եթէ ես ալ կարծեմ թէ մարդկանց հարիւրին իննսունը ճակատադրին ասելիներն և միայն տասը սիրականներն եղած են: Իրաւ է որ մաթեմատիկական ճշգրութիւն չունի այս

* Տե՛ս հոկտեմբեր ասպիւլի, էրէս 433:

Հաշիւս : Սակայն գոյութեան կռիւին աստղարիդին մէջ յաղթուողներուն չարչարանաց և յաղթողներուն վայելմանց տեսարանը դողցես կը հաստատէ թէ չափազանց չէ այս կարծիքս : Աւելորդ կը համարվիմ հոս երանութեան և ապերանութեան խնդիրները յուզել և անոնց նկատմամբ իմաստասիրական խորհրդածութիւններ յայտնել , որք ոչ միոյն և ոչ միւսին լուծման չեն կրնար նպատել : Ճշմարտութեան գրէթէթին մը (criterium) գտնել կարելի է , այլ մարդկային երջանկութեան կամ ապերջանկութեան համար դանելն անկարելի կ'երևայ ինձ : Աշտահարներու և ուրախներու էութիւնն անուրանալի է , այլ վշտի կամ ուրախութեան պատճառներն ընդհանուր և հաստատ օրէնքէ մը չեն արտադրուիր , և հետևեալը չեմ կրնար հաստատել թէ այս կամ այն անձը վշտացնող կամ ուրախացնող սպտահար մը , իրողութիւն մը մի և նոյն ներգործութիւնը պիտի ունենայ ամեն անձանց վրայ հաւասարապէս : Վր կը բխեն սակայն թէ դժբախտները բախտաւորներէն շատ աւելի են : Աշխարհս ստոյկիկեաններու համար մշտնջենական Գեթսեմանի մ'է , իսկ Ներկիւրեաններու համար Եդեմ մը : Շատերը մահահրաւէր զիշեր մը կը սեպեն կեանքը , իսկ քիչերն երջանկաւետ օր մը : Ասոնց մէջ կան ոմանք որք կենաց երևուն կամ թաղուն մարտիրոսութեանց վրայ դադափար չունին և կամ չունենալ կը ձեռացեն . չեն ճանչեր ոչ միայն Փիղիպական ցաւերը , այլ նաև այն բարոյական անդամանելի վիշտերը որք վերի և վարի անստուգութեանց տեսարանն կը բղխին և հաւատքի ծարախ բարձր սիրտերը և բեղուն միտքերը կը մաշեն , և լոկ իրենց բերկրութեանց և զքօսանաց վրայ խօսելու ժամանակ երբեմն ալ կ'ըսեն .

«Նաբոլին տեսնել և մեռնիլ» :

Արդ բնութեան արտաքոյ կարգի պերճանաց մին չվայելած մեռնիլն զեղադիտական հեշտութեանց սովորող բարեբախտներու համար եթէ կորուստ մը կրնայ սեպուիլ , 'ի հարկէ աւելի մեծ կորուստ մ'ըրած կ'ըլլան այն աշխարհաշրջիկ երջանիկներն և կամ հետաքրքիր ուղևորներն որք Վոստանդնուպօլիս կը դան , և իրենց շրջադայութեանց ու խուղարկութեանց շուտով վերջ կը տան՝ առանց տեսնելու Պէօլիւք-Տէրէն որ Աստիորի զիւղերուն թաղուհին կը սեպուի :

Այս նեղուցին հակադէմ ափանց և լեռանց վրայ ամփոփուած բնական ճարտարապետութեան մը բիւր շրայլութեանց տեսքէն

հրճուելու ժամանակ անզղոյշ և անփորձ ուղևորի մը պարտքն է ուրեմն իր հոգւոյն հիացման բոլոր կարողութիւնները չվասնել, և աւելի զեղեցիկ տեսարանի մը համար վերապահել իր զգայնութեան և երևակայութեան ոյժերուն մեծագոյն մասը:

Բայց, բարեկամ, ըստ իս լաւագոյն է ապրիլ քան թէ մեռնիլ Պէօյիւք—Տէրէն տեսնելէն ետք, և տարակոյս չունիմ թէ այս մասին գուն ալ համամիտ ես իմ հետ, քանի որ անշուշտ ատենօք անգլիական կամ Քաղկեդոնեան Լիլիի մը հետ այս գիւղին երեկոյեան և գիշերուան շքեղութիւնները վայելած ես իր հրապարակին և քարափանց վրայ, և քանի որ նախամեծար համարած ես այս վայելմանց յիշատակով տակաւին սիրաղ և երևակայութիւնդ պարբեր քան թէ սև հողին ներքև փտիլ:

Կարծես թէ արեւելեայ ժողովուրդները կենաց ամեն հանդամանաց և իրողութեանց մէջ արեւմտեայ ժողովուրդներէն աննպաստ կերպով զանազանուելու և զոյութեան ճակատաւայրին յետնորդները մնալու դատապարտուած կ'երևան: Եւրոպայի լուսաւորութեան զաւակն ունի անընկճելի ինքնութիւն մ'որ իր զազափարնեբու ազատականութենէն և իր զգացմանց մեծութենէն կ'արտադրի, և որուն վրայ կ'սկսելով ամենեւին վհատութիւն չզգար բնական և անողորմելի անհաւասարութեանց առջև. իր մարմնոյն վրայ ցնցոտիք, այլ սրտին մէջ արև մ'և մտքին մէջ ծիրանի մ'ունենալը, և բնութեան բարիքը ամենուն հետ հաւասարադէս վայելելու իրաւանց տէրն ըլլալը զիտէ: Մինչդեռ Լոնտոնի, Բարիզի, Վիէնայի ազնուականն և խոժանը, զօրաւորն ու տկարը, բեհեզն ու քուրջը Հայտ Բարքի, Շանդ-Ելիզէի, Բրատօյի մէջ ազատութեամբ կը շրջին և իրարու կը քսուին, մինչդեռ այս կը նկրտի կենսամաշ մտատանջութեան մը ձանձրոյթը փարատելու, և այն մոռնալու քսակի մը դատարկութեան անախորժ անպատեհութիւնները՝ իր առջև անգիտակցաբար պարզուած բնական փառաւորութեանց շնորհիւ, Պէօյիւք—Տէրէ իր հեռաւորութեամբը, զիւթական բարձունքովն ու սառնոտին հրապարակովը, կանոնաւոր քարափովն ու լճաձև ծովով, հոյակապ շէնքերովն և միայն հարուստներուն հպելի կենցաղասիրական պահանջումներովն՝ իբր զիւզ՝ կարծես մեծաշնորհ մ'ըզած է Պօլսոյ և մանաւանդ Բերայի այն բնակիչներուն որոնց բնակարանէն կամ զործատունէն Բալթօլի ոսկեբուլն ջուրերը կը հոսին:

Իրօք մայրաքաղաքիս մէջ անդործ թափառիլն և Վստփորի եղե-

մեկան ավանց վրայ հեշտութիւնը և հաճոյքը շարունակ ստեղծել և վայելելն ասիւրայական քսակներու յատուկ շոյալութիւն մ'է : Դրժքաղաքար հիմակ ամիրայութեան անունը միայն մնացած է : Հայ Արեւոսներու ժառանգորդները տեսան որ աշխարհիս մէջ ամեն բան կ'անցնի :

«Ունայնութիւնն ունայնութեանց ՚ի նսանիր,

Ամենայն ինչ շնորհունայն է, քաջ ծանխր :»

ըսին իբր հարազատ զաւակ Երկիրորսի, կարծեցին թէ ինչպէս տամեն տեսակ փառք, նոյնպէս և ոսկիին փառքը մոռնա մ'է և յօդս կը ցնդի այն խորհրդաւոր տրամէն ետք, որ մարդկային յոյսերու, ուրախութեանց և տառապանաց աւերակները մշտնջենապէս կը վարադուրէ, և ահա աւելն մեծ խելանութիւն համարեցին իրենց կենդանութեան ժամանակ այս մոխրով զղլխիլ քան թէ «ի մութ կայան յաւիտենութեան իջնելն» ետք : Այլ յուսային անոնք թէ ժառանգային հարստութիւն մ'անսպառելի է երբ ասիւրայական է, և թէ զեղխութեանց և շոյալութեանց անդունդն անհետող ոսկին կրնայ ինքնին վերադառնալ այն քսակն ուսկէ զայն խորեր էին խաղամուլութիւնը, սնափառութիւնն և Բաֆօսի յաւերժահարսերը : Եկող տէս որ ոսկիին բնութիւնը հետտ և քինախնդիր է : Չգործող ծոյլերու համար ոչ փխնիկեան թռչունին յատկութիւնները ունի որ կարենայ իւր աճիւնէն վերածնիլ՝ ըստ Բլինի, և ոչ Ազգարոսի մը անսպառնալի կենդանութեան սկիզբը որպէս զի յարութեան ընդունակ ըլլայ գերերկրային ձայնի մ'ազդմամբ : Մեծագումար հարստութիւն վատնող ամիրայական ժառանգորդներ և թողեր գուցէ սկսած են հիմակ ըմբռնել այս տխուր ճշմարտութիւնը, նաև խոստովանիլ թէ մարդուս արժէքն իր գործքով և չէ թէ ոսկիովը կը կշռուի . . . : Ատ է անագան քան ոչ երբէք :

Բնութեամբ հետաքրքիր ըլլալս գիտես արդէն : Բնական էր ինձ ուրեմն սլահ մը մոռնալ թէ արժէթուղթի խաղով անոր ասոր տուներ փլած և հարստացած սեղանաւոր մը չեմ, և յիշել թէ իբր անցորդ կրնայի բնական ինջոյքի մը քանի մ'օրուան անշուք սեղանակիցն ըլլալ անվտանգ : «Փոքր է բաժակս, այլ իմ բաժակով կը խմեմ,» կ'ըսէ բանահիւսը :

Մոյխի միջին օրերէն օր մը Առաքիորի ասիական եզերաց դիզերը գէթ հեռուստ անդամ մը տեսնելու և ապա նաւակով Պէոյիւք՝ Տէրէ անցնելու յառաջադրութեամբ մտայ շողենաւ մը, սկսայ կար-

դաւ լրագիր մ'որուն անտու թեանց քնարեր ներդործութեան կրցնոյ
դիմագրել մեր ընդ մեր այս դիւղերուն վրայ հարեանցի ակնարկ
մը նետելով, նաւամատոյցները խոնող արանց և կանանց բազմա-
տիպ հաղուստը և կապուստը և բնականութեան իրարանցումը գիտե-
լով, Կարդ ըստ կարգէ կ'երևային և կ'աներևութանային Գուզիուն-
ճուբ՝ իր փոքրագիր նաւահանդիստով, ուր՝ ըստ աւանդութեան՝
անտիական Իօն* (Յով) նաւէն դուրս ելաւ Հերայի բարկութենէն
ազատուելու համար, Ըստավօղ, Պէլլէր-Պէլլի պալատն որուն
եանը կը կանգնի Տամաթրիս (Պուլիուրլու) լեռը, Չէնկէլ, Գու-
լէլի, Վանի և Գանտիլի դիւղերը: Գանտիլի մանաւոր ուշա-
գրութեան արժանի է իր վրայ տիրող դաշարուս և ծաղկաւէտ բլու-
րովն որ Իճատիէ կ'անուանի, և որուն աջ կողմէն կը բացուին եր-
կու ձորեր ուր արդէն դացեր էի: Աէօք-Սուլույի համբաւաւոր ձո-
րերն են անոնք, որոնց միջև կը տարածուին Աէօք-Սուլու կամ Ա-
սիոյ անոյշ Զոբէքն ըստած առուակներն և կը հովանաւորին կաղնի-
ներէ, սօսիներէ և մուրաբիներէ:

Ժամանակաւ պալատներ, տաղաւարներ, արեւելայ թրիանօն-
ներ կային այս մոդական վայրերն ուր հուրիններ կ'աղբէին, և ուր
տեղի կ'ունենային հեշտութեանց և վայելմանց այնպիսի իրողութիւն-
ներ որք վիպային և անտիպ են, և որոնց վրայ ճշդիւ դաղափար
մ'ունենալ հնարին է այն անձանց միայն որք Լիւքսէնի լճին պը-
լատին զբօսանաց և կամ Ալհամարայի մէջ վարուած իշխանական
կենաց ակամատեաններն եղած են: Եւրոպացի ուղևորներէ ոմանք
Բիւզանդիոնէն ճարտարապետական և արքունական յիշատակները,
աւանդութիւնները, սովորութիւնները խուզարկելու առթիւ իրենց
ուշադրութեան անարժան չեն համարած Օսմանեան հինաւորաց ար-
քունեաց ինչ ինչ վիպային և տրամային դէպքեր, և կը կարծեն
թէ ինչպէս Եսիի-Սէրայի պարտիզին պատերուն ներքև առկա ին
կ'երևայ այն զառիվայրն ուսկէ դրոժան նաժիշաներ ասպրակի մէջ
կարուելով կամ գլխատուելով Մարմարայի ձուկերուն կը նուիր-

* Ասորականացւոյ Նեղոսին Վոսփորոս անունը կազմած է յա-
նաւան վոս (երկն) և փորոս (անց) բառերէն: Չան զի ըստ դիւցաբա-
նական աւանդութեան Ինքոսին աղբիւն՝ Իօ՝ (Յով) Հերայի նախնային ու
դաս մնալու համար երկնի փոխաւ է Դիփոն հրամանաւ, և լողալով այժ
Նեղոսին անցած է երբ զինքն ին հալածէր Հէթն:

ուէին, նոյնպէս Աօք—Սույուն հովանաւորող ծառերուն տակ կը տեսնուին այն թաղստոյներն ուր սիրամիլ նաժիշտներու առժամեայ օիրականներն աներեւոյթ կ'ըլլային ընդ միշտ՝ տալէն ետք ինչ որ իրենցմէ կը պահանջուէր . . . :

Զգիտեմ՝ թէ ուղեւորներու երեւակայութիւնն որքան մասն ունի Օսմանեան հօրիններու և քաջերու վերաբերող այս տարփային իրողութեանց պատմութեան մէջ: Եթէ ստոյգ են այս սղալի մարտիրոսութիւններն և անհետումներն, ասոնց առջև արևելցի ուղեւորին առաջին պարտքն է Արքեպիսկոպիտի գիրքը առնուլ և լուին մեղամաղձութեամբ խորհիլը լաւագոյն համարիլ:

Թիւրքիոյ մէջ պատմութիւնն անօգուտ ժամանակագրութիւն մ'է առ այժմ: Պատմիչներուն միտքը բանտարկուած և լեզուին շուշակ մը գրուած է, նա մանաւանդ ժամանակէ մ'ի վեր: Առփուրի ափանց զաղտնիքները կը պարունակեն անշուշտ ճշմարտութիւններ, որք անօգուտ չեն Օսմանեան քաղաքակրթութեան դատին, և զոր սակայն ուղեւորին խիղճն առ այժմ կը գրէ չէ թէ սպիտակ թուղթին, այլ նոյն իսկ այս ափանց վրայ՝ ճիշդ Խտրաբին պէս, որ վարսաւոր ուռիներէ հովանաւորուած բարեւոնեան դէտին եղբւրաց վրայ օր մը դրեց հետեւեալ խօսքը.

«Ճշմարտութիւնը յաւիտենական է, ամենին չկորնչիր. միշտ կ'ապրի և կը զարդանայ այն:»

Յաւիտեան մնալու պայմանաւ այսպէս արձանագրուած պատմական ճշմարտութիւնն ալ զիտական ճշմարտութեան մը պէս կ'աճի, և կը զայ օր մ'ուր այն կը զինէ արդարասէր ոգիները և կը ներշնչէ անցելոյն հաշուելիութեն սրտմտող խիղճերը: Ազատութիւն չունինք պատմական, ընկերական տղեղութիւններ նկարելու այն գոյներով որոնցմէ կ'ախորժի մեր տկար վրձինը և կրնայ օգտիլ արդարութեան և ճշմարտութեան բարեկամը: Բայց օտարական ուղեւորը կը սխալին եթէ կը կարծեն թէ իրենց զարմանքը զրաւող այս պատմական կամ աւանդական եղբերորդութիւնք արևելեայ արքունեայ յատուկ են: Ընդ հակառակն կը հաւանինք մտապիւր թէ այս տարփական ուղեւորութիւնները թեւազրուած են ղեղխութեան և անառակութեան այն տրամներէն որք քրիստոնեայ աշխարհի արքունեայ, նա մանաւանդ հին Բիւզանդիոնի կայսերական պալատներու մէջ արեան և խայտառակութեան անջինջ հետք թողած են:

Եւ իրօք Թէօտորայի պալատին ներքև կային խորվիրապետներ:

որոնց պատերէն սրածայր մանգաղներ դուրս կը ցցուէին, և ուսկէ-
ամեն զիշեր նենգութեամբ նետուող և մինչև յատակը վերամահ
զլտորուող դիակները աներևոյթ ընելու և անոնց արիւնը սրբելու
գործը Վոսփորի ջուրերուն կը յանձնուէր: Այս դիակներն էին
այն աննսհ երիտասարդներն որք Յուստիանոսի կնկան հրամանաւ
պալատը կը բերուէին զիշերայն, և այս բիւզանդեան Մեսալինին
և իր չորս ընկերուհիներուն, այսինքն Պելիզէրի կնկան՝ Անտոնի-
նային, Մակեդոնիային, Իդիսօրային և Նիսոմային քանի մը ժամ
ուան անառակութեանց. և հեշտութեանց զործիններն ըլլալէն ետք
հետաջինջ կ'ըլլային Անտրամիթիս անուն արարի մը մեղսակցու-
թեամբ և մատնութեամբ:

Թէօտորա հետեորդներ ունեցաւ միջին դարու մէջ: Այս Մեսա-
լիններն էին Մարդրիտ, Պլանշ և Մարի Տը Պուրկօնը իշխանու-
հիներն որք զիշերները դիմակաւորուելով՝ Նելսի աշտարակին կամ
մօտակայ տան մը մէջ մի և նոյն մոլեգնական շուայտութեանց և
ղաղմաբարոյ տարիանաց սոսկալի և պժգալի անեսարանը կ'ընծա-
յէին, այս կամ այն անցորդը, այս կամ այն հաստաբաղուկ բեռ-
նակիրը, բմբիջը ներս առնելով, և իրենց ուղածը անոնցմէ ստա-
նալէն ետք թշուառները տոպրակի մէջ դնելով Սէն. դէտը նետե-
լու պաշտօնը Թամբէսթ անուն «էէֆի» մը կը յանձնէին: Սակայն
Թէօտորայի մանգաղներուն և Պուրկօնի իշխանուհիներու տոպրա-
կին մէջ տարբերութիւն մը կար: Առջիններէն ազատին անկա-
րելի, իսկ վերջիններէն կարելի էր երբեմն: Իրօք Պիւրիտան կըր-
ցած է ազատիլ, կ'ըսուի, իր տոպրակէն, այլ թատրոններու մէջ
և հրապարակի վրայ կաքաւող կայսրուհւոյն մանգաղներէն չկրցաւ
փրկուիլ և ոչ իսկ իր միածին զաւակն՝ Յովհաննէս՝ զոր Անտրամի-
թիս անոր զիշերային տարփածուններուն մին կարծելով խորվիրապը
նետեց նոյնպէս: Այն կ'ինն, որ օր մ'Այա-Սօֆիան վերաշինելու
նախաձեռնութիւնը պիտի ունենար երկնից հետ հաշտուելու՝ հա-
մար, միամիտ երիտասարդներ իր անասնային և մոլեկան կրից և
քմահաճութեանց կը զոհէր առանց խղճմտութեան, առանց կարեկ-
ցութեան, առանց լսելու այն խորին հառաչանքը և հեծկլտանքը
որք իր նահատակաց մայրերուն կուրծքը կը ճղմէին, և ահա ճա-
կատագիրն իր վրայ կ'առնու զան պատժելու և անողորելի արդա-
րութեան դործ մը կատարելու պաշտօնը, հաստարակաց ու միան-
գամայն թագաւիր պոռնիկի մը քար սիրտը վիրտորելով՝ ճիշդ այն

բէնքով, որով ինք կեղեքած էր այնքան մայրերու սիրտերը :

Անցիր միջին դարէն և եկո՛ւր մինչև 187 դարը : Ահա քեզ ուրիշ քրիստոնեայ կայսրուհի մ'ես, Մեծն Կատարինէ ըստած կին մ'որ իր խառնապնայ ընթացից պատճառաւ ապտակ մը կ'ուտէ իր քամուսինն Պետրոս Գէն, և որ՝ Ռուսիոյ դահաժառանգ մը տալու համար՝ նախ քան ի և ապա կամովին Սօլթիքօֆի զիրկը նետուէլէն ետք կը շարունակէ շարունակ խղել ինչ որ Աստղեան դօտին կ'անուանի Բօնիաթեվաքիի, և հուսկ յետոյ Օրլօֆի հետ, որ Թամբէսթի և Ալբրամիթի վայրագ դերը խաղալու չվարանիր՝ իր կայսերական տարփուհւոյն թշուառ լծակիցը մեռցնելով :

Գատմութեան մէջ կը վխտան այս տեսակ զեղխութեանց և արկնաբոյր տարփանայ օրինակներ, որք զարմանք չեն տար ինչ բնաւ :

Գերութեան և տղիտութեան մէջ պահուած կիներն ՚ի բնէ անտի կամ բոնութեամբ և կամ յօժար կամօքն անասնային կրից ծառայող ստորին էակ մ'եղած է ընկերութեան ամեն դասերու մէջ : Ձգիտցած է բնաւ թէ մեհենական նուիրականութիւն մ'ունի իր անձն : Քրիստոնէութիւնը կնոջ չկրցաւ տալ այս դիտակցութիւնը և վերստեղծել զան : Հիմա յառաջգիմութիւնն իր վրայ առած է այս վեճմ պաշտօնը, և հեռի չեն այն ժամանակներն ուր կիներն իր իմացական բոլոր իրաւանց տիրուհին ըլլալէն ետք բնականաբար պիտի թոթուէ գերութեան շղթաները, որք անոր հոգւոյն դործունէութիւնը կը ջլատեն, և որոնցմէ արտադրուած ձանձրոյթն դէպ անկում կ'առաջնորդէ շատ անգամ :

Շողենաէն Գանալլիի ելնելով վերջ տուի այս խորհրդածութեանցս, նուակ մը մտայ, և Պէօլիք-Տէրէ հասնելով ուշադրութիւնս տուի նոր իրողութեանց և նոր տեսարանաց :

Այս գիւղը Սև ծովին մօտ խորշի մը բոլորակալը շինուած և տարածուելով բարձրացած է բլուրի մը վրայ, որ շրջակայ և հանդիպակայ լեռնակներով, զիւղերով, նեղույցին լճաձև տեսարանով, հոյալէն ստաներոյն, պարսէղներոյն և զմայլելի հորիզոնոյն ստուգապէս բնութեան մի գեղեցիկ հրաշակերտը կրնայ սեպուիլ : Մէկ ծայրը կը հասնի մինչև Քէֆէլի-Քէօյ, որ նոյնպէս խորշի մը բոլորակալը հպտանօք կը պարզուի, և որուն ետնն է ընդարձակ ձոր մը : Այս ձորը կազմուած է մարդագետիներէ և մարմանդներէ, և կը յանդի գէպ ՚ի Պէլկրատի անտառն, ուր կայ եօթը սօրինեբու փուռն մ'որք Եփէ-Գարնառ կ'սնուանին, և որոնց հնազանդն

առաջին խաչակիրներուն հրամանակալ՝ Կօնֆրուա Տը Պոյեօնին անունով կը յիշուի, թէ և անոր բանակին հոն կանկ առած ըլլալն աւելի աւանդական քան թէ պատմական իրողութիւն մ'է։ Պէօյի ք-Տէրէյի հիւսիսային կողմն են Մեղար-Պուրնու, որ հին Սիւմասի հրուանդանն է, Սարը-Եէր և Եէնի-Մահալլէ ըսուած գիւղերը։

Ասիոյ կողմէն նայուածքդ կը յառի Ժէան (Հսկայ) անուն լեռան վրայ ուր արծիւներ կը թռչակեն և կարծես կը մայրին ծովին մակերևոյթը երամովն քերող ալիւնքներու հետ, և որ զանազան աւանգութեանց նայելով «Հերքիւ լլէսի Անկողինը» կամ «Յետուի Գերեզմանն» է. Ժէան լեռն ծառազարդ և դալարուտ զառիթափներովը, ծաղկաւետ ստորոտներովը կ'իջնէ ծովեզերքն ուր երկու կանաչաւետ հրուանդաններու միջև Ումուր-Եէրիի խորշը կը կազմուի։

Պէօյի ք-Տէրէյի լաւադոյն պանդոկն է Օթէլ Տը Պէլ Վի, ուրուն դարատափէն իմ առջև պարզուած կ'երևար չորս կողմէն կանաչազարդ և զեղածիծաղ բլուրներով, պարտեզներով, զուարթ ծովեզրներով փակուած լեճ մը զոր կը կազմէ Վոսփորի նեղուցը, և ուր սիրահարներ կամ ամուսիններ ժուռ ածող նաւակներ, կօնտօններ և վարքաներ կը վիտան երեկոյեան հանդարտաւետ ժամանակ, և գիւղին ծովափնայ հրապարակին բաղմութեան և շարժման հետ բնական շրջանակի մը հետաքրքրական պատկերը կը կազմեն։ Այս պատկերը իր շրջանակին իրական շքեղութիւններով և մանրամասն հանգամանաց ճշգրտութեամբը երևակայութեան մը համար նկարագրել կամ զեղասիրական ըմբռումներու ծարաւի նայուածքի մը համար նկարել ուղղել ուղեոր մը կը պարտաւորի ունենալ կամ Թէօֆիլ Կօթիէյի գրիչը, և կամ Ապտուլլահ եղբարց լուսանկարութեան մթին սենեակը և այն քիմիագիտական գործողութիւնները, որոնց շնորհիւ այս հայազգի նշանաւոր ճարտարագէտները ստուգիւ Մանտէ Տակերի փառաւոր յաջորդներուն կարգն անցած և մայրաքաղաքիս մէջ լուսանկարութեան արհեստը յաջողած են մենաշնորհ մ'ընել իրենց գործարանին համար։ Հոն առիթ ունեցած եմ տեսնելու Կոստանդնուպօլսոյ ամենէն շքեղ բնավայրից և հոյակապ շինութեանց տեսարանները արտադրող լուսադիմ պատկերներ, որք բնատուր օրինակներու հետ ունեցած իրական նմանութեամբ և ճշգրտութեամբ ճարտարագիտական արտադրութիւններ սիրողին ուշը կը

զրաւեն, և որք ամեն հետաքրքիր, նա մանաւանդ եւրոպացի ու
ղեւորներու համար մագնիսական անդիմադրելի հրապոյր մ'ունին :

Հոս քանի մ'օր մնալու և քաջ շէնքի քաղցրութիւնները վայել
լեւու դիտաւորութիւն ունենալով, թերևս յաջորդ նամակի մը մէջ
խօսիմ քեզ Պէյիւք-Տէրէյի ուրիշ հանգամանաց և իր ծովափ-
նեայ հրապարակին իրողութեանց վրայ :

Պէյիւք-Տէրէ, 1882 :

ԳՐ. ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Երբ հողեպիշ կ'լսէի ես դայլայլիկ զիւթային,
Այն դայլայլիկն որու հրապոյր հրճուանք կ'տայ աշխարհին,
Բաբէ՛ տեսայ որ վեհ սոխակն յանկարծ թուաւ միայնակ,
Փնտռեցի զայն բայց չ'գտայ, այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ բիւրեղն նման վճիտ առուակին քով ես նստած,
Կ'դիտէի բիւր ալեակներն զլորելով յամրընթաց,
Բուռն հով մ'ելաւ, փրփրեցուց խկոյն զանոնք զերթ կոհակ,
Կ'նայէի, անցէր էին, այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ անմեղիկ կ'խաղային երկու պղտի տղաներ,
Ուրիշ մ'անկից սպրդեցաւ խանդարելու անոնց սէր,
Ու խաղերուն տեղ երեցաւ վայրադ ոխի յաղթանակ,
Բարեկամներն թշնամացան, այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ գափնեղարդ կ'պարէին զիւղացիներ զուարթուն,
Ծեր մ'անոնցմէ հողին փչեց կսկիծ տալով ամենուն,
Ու նոճիներ յաջորդեցին գափնիներու գեղունակ,
Սուգ սլատեց երբ պարերն անցան, այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ ծաղիկներ երփրն երփին, կապոյտ, ճերմակ ու կարմիր,
Կ'փթթէին ինձ ուղղելով անուշ հոտեր ինկալելի,

Յուրա հարուածներ , զարկին անոնց կայտառ թերթերն անապակ ,
Որ ալ անդարձ թարգմատ անցան , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ մայրիներ , նշդարիներ ու ուրիշներ բարձրաբերձ ,
Իրենց ստուերն կ'սփռէին որ ուղևորն մնայ զերծ ,
Արմատներէն խլեց զանոնք , յորդ անձրբն ու կայծակ ,
Հսկայ ծառքն ափսոս անցան , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ առանձին ման կ'ղայի աղօտ լուսնին ես ներքե ,
Նկատելով խեղճ աշխարհին այս երկնային վեհ պարդե ,
Սե ու մթին ամպ մ'երեւցաւ որ սքօղեց իմ լուսնակ ,
Ի զուր եղաւ սրախս մարմնք , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ հիաւքանչ կ'ղիտէի այն թռչուններ ճառողուն ,
Որ թռելով կ'զարնէին ծայրերն իրենց թևերուն ,
Հրապան մ'աւաղ յանկարծ հնչեց ու թռչուններն սիրունակ ,
Վար թափեցան յաւէտ անցան , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ բարի հայր մ'իր զաւկներուն հող ու խնամք կ'տանէր ,
Որ ունենայ իրեն նեցուկ երբ ծեր մ'ըլլայ ալեհեր ,
Տարածամ մահն անգթօրէն անոր փորեց տապանակ ,
Եւ մանկիկներն անյոյս անցան , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ սիրասուն երկու սրտեր կ'հրճուէին գորովով ,
Ծառերու տակ մինակ նստած իրենց հողին յուղելով ,
Նախանձն անկից զայրոյթ զդայ և իր հեռին նշանակ ,
Թոյն , նետ ուղղեց սրտերն անցան , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ ժիր մեղուն կ'տեսնէի որ պատիճով իր նրբին ,
Կ'շանար հիւթ քաղել ծաղկին , հիւթ մողալի զերթ արփին ,
Զսր ծաղիկ մ'էր միւսներուն պէս , անհիւթ , անհոտ , դեղնորակ ,
Թշուառ մեղուն անյոյս անցան , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Երբ հողէին կ'ուշադրէի ժայռէն ընկնող ջրերուն ,
Վիժելով դէպ' բերրի պաշտերն զոր կ'ուռողէր հեշտ առուն ,
Ժայռն ընկաւ , ջուրը խուժեց աւերելով շարունակ ,
Ետքն Ովկիանին մէջ յար անցաւ , այսպէս կ'անցնի ժամանակ :

Ա՛հ ես կ'զղամ թէ խիստ անպիշ քարոյ բարոյ ժամեր կ'սահին ,
 Զքօսանքին կ'յաջօրդէ անխիղճ վշտերն աշխարհին ,
 Երբեմնակի մարդուն երես կ'բեկբեկեն ժպիտներ ,
 Կամ դառնալի ու սրտամաշ արցունք բարէ՛ կենաւեր :

Այս է հրաման , այս է օրէնք պիտի անցնի ժամանակ ,
 Միշտ տանելով ծիծաղ , արտօսուք մինչև անպամ յիշատակ ,
 Իսկ եթէ կայ բան մ'որ չ'անցնիր , չ'փոփոխիր յաւիտեան ,
 Վերցնուր աչքերդ , ո՛ր մարդ թշուառ , դիտէ՛ երկինն , հոն է Այն :

1882 Դեկտեմբեր
 Զմիւռին :

ՄԻՀՐԱՆ ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ

Ս. ԵՐՈՒՍԱԼԱՆՍԻ ՊԱՐՏԲԸ

ԵՒ

ԱՐԺ. Ս. Վ. ԽԱՊԱՅԵՆՑ

Արշալույսի 40-ր թիւին մէջ Արժ. Ս. Վ. Խապայենց՝ փոխանակ
 Արև. Մաճույ Օդոստոսի ամսագրոյն մէջ՝ Ս. Երուսաղէմի պարտուց
 մասին , զրուած պատասխանը հերքելու՝ կ'վարդապետէ թէ՛ կ'խոր-
 շի քննադատութենէ , թէ փաստաւար է եղած պարտուց , խորուած ,
 կողոպտուած հաղարարոր լիբաներու վրայ խօսիլ , թէ պէտք էր
 ժամանակին զոյգ իւր հսկող լինիլ որ ահադին դումարներ չհա-
 լէին , թէ անարգ իրիւց և շահախոսութեան արգասիք էն ապաշատ , վերա-
 արիւ և նախապաշտ դատարաններն , և ապա Արև. Մաճույ իբր հակա-
 սական դիրքը ցոյց տալու մտօք՝ Արժ. Խապայենց յառաջ կ'բերէ
 անոր մէջ հրատարակուած մի յօդուածն 1880ին , հրաւիրելով
 ընթերցողն՝ որ զայն 1881ին և 1882ին՝ նոյն խնդրոյն վրայ դըր-
 ուած յօդուածներու հետ բաղդատէ , և խմբագիրն՝ որ այս արդա-
 անքը փոփոխութեան պարտաւոր բացառի :

Արժ. Խապայենց բաւական լաւ կ'կատարէ տեսակ մը վարձկան
 փաստաբանի մը դերն՝ վիճաբանութենէ խոյս տալով , վասն զի քաջ
 զիտէ թէ ինքն իր համոզման ու կամայը տէրը չէ , թէ ինք՝ Ն-

շուտադէմի պարտույ վճարման համար՝ պաշտօն ունենալով զրամ հաւաքել պարտի համակերպիլ իր վիճակին ու բարձր հիմունքի, և մինչև անգամ կարողացածը չհասկնալ կամ թիւրեւ, սակայն երբ այս խուսափական ընթացքն՝ որ հասկանալի է, բաւական չհամարելով՝ կ'եղնէ, զայն քօղարկելու մտօք՝ կ'ըլանայ մեզ առջեւ ապօրինաւոր իրողութիւններ և անհեթեթ մատակարարութիւն մը քրննադատելու իրաւունքն, և այս ամենն անճոռնի խորհրդածութիւններով համեմէնէն ետեւ՝ Աբւ. Մամլայ պատիւն ևս արտօնելու կ'ձրդնի՝ այնպիսի քօռ ակնարկութիւններով որ միայն փաստ չունեցողն մը փտուն զէնքերն են, այն ժամանակ ծանր խաղ մը կ'խաղայ և ծանրադոյն ճշմարտութիւններ լսելու կ'հրաւիրուի Արժ. Խապայեցի Աբւ. Մամլայ կողմէ՝ ոչ միայն առջեւ, այլ և ներքայ ապօրէն իրողութեանց վրայ, որ կ'պատահին. Երուսաղէմի վանուց մէջ և զոր չէինք հրատարակել՝ խոհեմաբար : Առ այժմ կ'հրատարակենք ~~այս~~ մը յօդուածն, որու մէջ պիտի տեսնեն ընթերցողք որ Երուսաղէմի վարչութիւնը պարտազանց է մինչև իսկ այն կրօնական պաշտամանց և կալուածոց հսկողութեան մէջ՝ որոց պաշտպանութեամբն ստէպ կ'պարծի և Ազգը կ'խաբէ . . . :

Յ. ԵՐՈՒՍԱԼԱԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅ ԱԶԳԸ

Ժամանակ ժամանակ՝ Ազգը, Ազգային Ժողովները, ազգային խորհրդները, հայ զբաղեւնները, հայ երեսելք և անհատ օմանք, զանազան խնդրոց համար, կը ժողովին, կը խորհրդակցին, կը վիճեն, կը յուզեն, կը յուզուին, կը դրեն, կը հրատարակին, կը խօսին : Այս խնդիրներէն մին ևս ներկայ Երուսաղէմի պարտույ խնդիրն է, որ չլուծուիր, և եթէ այսպէս շարունակուի, լուծուելիք չունի, և եթէ լուծուի ալ՝ անհաստատ պիտի լինի հիմունքը, և փոքր միջոցէն՝ կրկին յարութիւն պիտի առնու այս խնդիրն : Մինչև ցարգ՝ միտնարուելու, պարծենալու և ուրախանալու ոչինչ բարեկարգութիւն ըրած՝ և ոչինչ խնդիր լուծած է Ազգը և կամ՝ ձեռնհաս իշխանութիւնը, Ազգը, կ'ըսեմ, և մեծ իրաւամբ . զի Ազգը՝ որ տէր է ըստ ամենայնի իւր գոյութեանը, և որ ձեռնհաս իշխանութիւնը իւր ձեռքն է, կամ՝ լաւ ևս է ըսել, բռն իշխանութիւնը՝ ինչ է, իւր աչաց առջևը դանուած որ և իցէ մի խննդրոյ կամ անտարբեր կը դանուի, կամ կուտակցութեան կը բաժանուի, կամ անձնական շահոց կը ծառայէ, և կամ՝ խնդիրը

հոտեցընելէն , փտեցընելէն , և սպանանելէն զինի՝ կ'ըսթափի՝ և Այսպէս շարունակուեր է , կը շարունակուի , և տակաւին պիտի շարունակուի ալ , ո՞վ գիտէ , մինչև երբ՝ . Տէրը միայն կարող է դիտնալ , և ի բարին յեղաշըջել այս ձախող ճանապարհը :

Մասնաւորելով խօսքս Ս. Երուսաղէմի վրայ , ես կը վկայեմ՝ թէ մեր Վանքը՝ Ս. Էջմիածնի երկրորդը կը համարուի , որ շատ պարադաներով՝ օտարաց առջև Հայոց ազգը կը ներկայացընէ . ունի հարուստ գանձարան եկեղեցական անօթոց , ունի շատ կալուածներ ամեն կողմ , տնօրինական Ս. Վայրաց մասին՝ թէ առանձին և թէ համատարածութեամբ օտար ազգաց՝ շատ և կարևոր բաժիններու տէր է . ժամանակ ժամանակ ազդեցութեամբ փայլեր է թէ արժանաւոր Պատրիարքներով և թէ մեծանուն երևելի անհատներով , այլ՝ սա՛ ևս ճշմարիտ է՝ թէ շատ առաւելութիւններ պիտի ունենար մեր Վանքը՝ եթէ միշտ լաւ կառավարուէր , եթէ շատ անդամ անդղու-շութեամբ և անպիտանութեամբ մեծամեծ կորուստներու պատճառ-չլինէր , և կամ՝ դիտնար արդիւնաւորել Վանքը :

Ա. Սխալ այն է՝ որ միշտ միապետաբար պաշտօն վարեր են Երուսաղէմի Պատրիարքունք , ազդէն անկախ և բացարձակ իշխանու-թեամբ :

Բ. Սխալ՝ որ Ս. Երուսաղէմի Պատրիարքը միայն Միաբանութե-սէ կ'ընտրուի , և ո՛չ գուրսէն ևս :

Գ. Սխալ՝ հաշուոց և այլ զործողութեանց մասին՝ ո՛չ համա-րատուութիւն և ո՛չ համարաւորութիւն կայ :

Դ. Սխալ՝ Միաբանութիւնը ուսումնասիրութիւն չունի :

Ե. Սխալ՝ տղէտ , դռեհիկ , կոպիտ , անընտիր և փնասկար խումբով կառավարուեր է Վանքը :

Զ. Սխալ՝ չեն դիտցեր վարուիլ օտար ազգաց հետ և օգուտ քաղել անոնցմէ :

Փոքր ի շատէ ազդային նախանձ և կրօնական զղացում կրող բանիբուն և Ս. Երուսաղէմ ուխտի դնացող բարեպաշտ քրիստո-նեայ Հայը պիտի պաշարուի և չպիտի կարողանայ իւր զղացումը բացատրել . լայ՝ թէ ինդայ , տրտմի՝ թէ ուրախանայ , եղած նիւ-թական և բարոյական փնասույց ցաւի՞ , կսկիծայ և ողբայ՝ թէ առ-ձեռն պատրաստ դանուածին վրայ մխիթարուի . դարձեալ՝ ներկայ կործանիչ և վտանգաւոր վեճակին վրայ՝ յուսայ՝ թէ յուսահատի : : : Ի՞նչ ընէ ազդասէր Հայը , պիտի շուարի և իւր ընելէքը

և ըսելիքը պիտի մոռանայ . պիտի տեսնէ՝ փառաւոր վանք, հարս-
տութիւն, կալուածք և այլն . այլ՝ ինչ օգուտ, ասոր հետ մէկտեղ՝
անտառահատեր և անտառաբեր միաբանութիւն : Ուխտաւոր Հայ եղ-
բայր, քեզ ցոյց կը տան շատ տեղեր, և կը պատմեն շատ դէպ-
քեր, զու՝ եթէ ուշիմ ես՝ իմաստասիրէ՝, կ'ուզես՝ ուրախացի՛ր ,
չես ուզեր՝ ցաւէ՛, տրտմէ՛ . անոնց ինչ հոգ . այս ինչ գետինը՝
կամ այն ինչ կալուածը՝ հարիւր յիսուն կամ երկու հարիւր տա-
րի առաջ մերն է եղեր, և հիմա օտարք տիրեր են , այս և այս-
պիսի շատ իրողութիւնք : Միաբանութիւնը՝ միշտ սնոտի կուռակցու-
թեանց մէջ ընկղմած է . այժմ ևս յայտնի ուսման հակառակ են ,
առ ահի կը լռեն . ժամերգութիւն և Ս. Պատարագ ընել և ուխ-
տաւորաց երեսին խնդալ և անոնցմէ օգտուիլ, ահա այս է իրենց
գործը և սկզբունքը :

Վանքը այսպէս շարունակեր է և տակաւին ի նոյն կը յարատէէ :
Ազգին գիտութեամբը և անտարբերութեամբը . ես՝ որ կը գրեմ
ասոնք, զնացեր և տեսեր և իմաստասիրեր եմ, և կը խոստովա-
նիմ՝ որ ամեն յանցանք Ազգին վրայ կը ծանրանայ , Ազգը՝ իւր
տուրքը և նուէրը կը տայ և չհարցըներ և չքններ և հաշիւ չպա-
հանջեր , և Միաբանութիւնն ևս այսպէս յարատեւելով՝ ուղածնուն
պէս գործեր են , տեսնելով՝ որ հաշիւ պահանջող տէր չկայ ի-
րենց վրայ , աւեր և ծախեր են , շիներ և աւերեր են իւր անկախ,
և՛ եթէ հիմա հաշիւ տալու հազիւ թէ խոնարհեցան Ազգին Բ. Բ.
այն դոյացած պարտքը հատուցանել տալու համար է . ըստ իս՝ այդ
պարտքը հատուցանել պէտք է , Վանքը ծանր բեռէն ազատել
պէտք է , նորա սպաղան ապահովել պէտք է , Վանուց մէջ հիմ-
նական բարեկարգութիւն ընել պէտք է , ուսմունքը պարտաւորիչ
ընել պէտք է , ուսեալ և բարեկիրթ եկեղեցականներով կառավա-
րել պէտք է , և այլն , որ և իցէ պատճառաւ չկրնար արդարանալ
Ազգը Ս. Երուսաղէմի մասին , որ անհոգ գտնուելով՝ այդ աստի-
ճանի ստուարացեր է պարտքը , և վտանգ կ'ըսպառնայ , այդ «
հալ , և բռն անգործութեան յանցանք բաւել ու՛րի է Ազգը :

Ազգին Բ. Բ. «
դրանօքը արտօնութիւն տուաւ չորս-հինգ տարի միապետաբար կա-
ռավարելու Վանքը , և բարեկարգելու և Սահմանադրութեան պատ-
րաստելու , և յետոյ ուզուած պայմանաժամին կրկնապատիկ տարի-
ներ հոլովեցան , և Պատրիարքէն համարատուութիւն պահանջող

իչ որ զանուեցաւ . այդչափ տարիներու մէջ Վանքը բարեկարգեց՝ թէ կործանեց , շինեց՝ թէ աւրեց , ոչ որ հրաւիրեց զնա ի համարատուութիւն :

Ա. Օտար ազգաց հետ անօգուտ վէճերով զժտեցաւ , և հոցա թշնամութիւնը զարթոյց , մանաւանդ Եւրոպայոց .

Բ. Անօգուտ և անխոհեմ ծախքերով պարտքը աւելցուց ,

Գ. Իրեն կամացը կուրօրէն չհնազանդողը՝ արժան և անարժան՝ վշտացուց և հեռացուց Վանքէն .

Դ. Շատ անարժաններու ձեռնադրութեան հրամայեց .

Ե. Արդէն ինք (Ս. Պատրիարքը) ուսեալ և քաղաքագէտ և կենսազակիր ռմն չէ .

Զ. Մկրտիչ և այլ վարդապետաց յարուցած խնդրոյ մէջ՝ Ս. Պատրիարքը՝ նախ՝ նոցա հետ համամիտ էր , և յետոյ բաժնուեցաւ անոնց միութենէն :

Յայտնի է ամենեցուն՝ որ ազգասէր և բանիբուն անձինք՝ կը փափաքէին Ս. Երուսաղէմի վանույց յառաջադիմութեանը , և իրենց նպատակին համաձայն ռմն համարեցին զԵսայի վարդապետ , երբ տեսան զինքը Միաբանութեան մէջ ամենէն աւելի վառվառն ազգասէր և ուսումասէր և ջերմեռանդ ըստ ամենայնի և յառաջագիւմասէր : Յովհաննէս Պատրիարքի մահուանէն զկնի՝ ամենայն յոժարութեամբ ընդունեց Ազգը՝ նորա Պատրիարքութեան ընտրութիւնը : Սահմանդրապէս Վանքը կառավարելու , բարեկարգելու , լուսաւորելու և այլն համար՝ ուխտեց առաջի Աստուծոյ և Ազգին , և խոստացաւ փոքր ժամանակի մէջ պտուղներ ցոյց տալու : Քսանի մօտ տարուան մէջ ասոնց՝ և ոչ մին կատարուեցաւ . բաց յայսմանէ՝ զարմանալի է տեսնել՝ թէ հին ձեռագիրներու և այլն մի թանգարան հաստատեց , և յետոյ փակեց : Նորա բանալին քովը կը պահէ . և երբ Պօլիս երթալը հարկ եղաւ , բանալին՝ առաջ լուսարար Սահակ Եպիսկոպոսի յանձնեց , որ մինչև իւր դալը պահէ , դարձեալ փակեալ մնալով թանգարանը :

Եսայի Պատրիարքը՝ զհանդուցեալ Յովհաննէս Պատրիարքը կը բամբասէր՝ իրր խաւարեալ , յետագէմ և անուսումասէր , որոյ հետ բաւական զժտեցաւ , իւր վարդապետութեան ժամանակ , այս հին ձեռագիրը գրեանց համար , և հուսկ ուրեմն ձեռք բերաւ , փոշինեցու մէջէն հանեց , դարակներ շինելով՝ զետեղեց և կարդալը եց ըստնոր , Ազգն ալ ուրախացաւ : Երբ այդ հնութեան հաւաքածոյն

փակ և փակեալ կը պահուի այժմ՝ մի լուսաւորեալ Պատրիարքի օրով, կը հարցընեմ, ինչ արքեպիսկոպոս կ'ունենայ իւր նախորդին օրէն. Յովհաննէս Պատրիարքի օրն ալ փակեալ էր, այժմ ևս Եսայի Պատրիարքի օրն ալ փակեալ է՝ իբր յիշերէն ի յիշերանոցի. Արդեօք ժամանակը դեռ եկած չէ. արդեօք պիտի բացուի՞ թէ բոլորովին փակեալ պիտի մնայ մինչ ի դալուստն Քրիստոսի. և եթէ թանգարան է այդ հաստատութիւնը, պէտք չէ՞ որ բաց մնայ, և Միաբանութիւնը, զպրօցականք, Ազգը և եկող զնացող ուսումնասէրք օգուտ քաղեն անկէ, և միթէ պէտք չէ՞ որ բոլոր Ազգին, տաղադրատանց, դրատանց, դրադիտաց, և բոլոր ազգաց ազգարարութիւն և հրաւեր լինէր, որ թէ հին և թէ նոր ձեռագիր և տաղարեալ գրեանք գալով՝ աւելի ճոխանար թանգարանը. Միթէ չէ՞ր արժեր՝ որ մի թանգարանապետ և կամ տեսչութիւն սահմանուէր՝ որ այդ թանգարանը թէ արդիւնաւոր, թէ օգտակար, և թէ պատկառելի լինէր. Միթէ այդ պաշտօնը վարելու անձինք կը պակսին Միաբանութեան մէջ. Միթէ ամբողջ Միաբանութիւնը անարժան և անուսումնասէր են, և ուր են այս բանասէր պատրիարքութեան մէջ եղած բանասէր ոսկւոյ պարտուց փոխարէն ուսեալ պտուղներն. Արդեօք Ս. Երուսաղէմի հոգը, ջո՛րը, և կլինայն է՞ որ չհասցընէր Ազգին ցանկացած ստուղներն. Եթէ քառասուն, և յիսուն, և հարիւր եայլն եայլն հազար ոսկիներ ևս ծախսուի, կարելի կը լինի արդեօք. երբ Ս. Էջմիածինը ունեցեր է՝ Բերդումեանք, Իդնատիոսք, Շահխաթունեանք, Շահնազարեանք, Աբելք եայլն եայլն, ինչ զարմանալի է՝ թէ Ս. Երուսաղէմ տակաւին յետս յետս կը կաղայ, և չկարողանար՝ տղէտ և կոպիտ Միաբանից թերութիւնը ծածկող մէկ երկու հատ ունենալ, գոնէ, ուսեալ և կատարեալ իմաստութեամբ. և եթէ այսպէս տղէտ, անվստահելի և ողորմելի մարդիկ են ամբողջ Միաբանութիւնը, և եթէ այսպէս պիտի շարունակուին, ինչո՞ւ կը պահէ զանոնք Ս. Պատրիարքը, և եթէ բանիբուն և լուսաւոր գաղափարի տէր անձինք կան Միաբանութեան մէջ, է՞ր չեն յարգուիր. ասոնց ամենը այսպէս տեսնելով՝ ենթադրել կը տան մեզ՝ թէ Եսայի Պատրիարքը՝ պատրիարքական աթոռը բարձրանալու և փառաւորութեւ համար՝ Ազգին՝ ուսումնասէր, ազգասէր, յառաջդիմասէր, սահմանադրասէր, լուսաւորեալ երեւելով՝ ըստ ամենայնի կեղծ է եղե՞ր իր պատկերը, զոր ահաւասիկ ցոյց տուաւ Ազգին՝ քսան տարուան

մէջ: Արտաքուստ՝ ուսումնասէր ձեացաւ, ներքուստ՝ արդարութեան և ճշմարտութեան չհաւատաց. շողմարարաց երես տուաւ, քսուսներն սլատուեց, և սլատձառ եղաւ՝ որ աղնիւ հոգիներն հեռանան Վանքէն:

Ս. Յակովբայ վանուց մէջ մեծ փառաւորութեամբ ժամերգութիւնք կը կատարուին, և, ընդ հակառակն՝ Ս. Յարութեան, Ս. Ծննդեան և Աստուածամօր դերեղմանի տաճարներուն մէջ կային դժուծ և նուաստ կերպիւ կը կատարուին բոլոր ժամերգութիւնք, մինչդեռ՝

Աւելի փառաւոր լինիլ պէտք են այն տեղերը, ուր Լատինք և Յոյնք բաժին ունին, և անոնք մեծ կարեւորութիւն տալով կը փայլեցնեն զերենք զանազան միջոցներով: Մինչև անգամ Յոյնք և Լատինք՝ իրենց եկեղեցական դասուն բաղմութեամբը, կանոնաւոր հանգէտներովը, երգեհոնով և քաղցրաձայն եղանակներովը կը նսեմացնեն և կը խափանեն մեր ժամերգութիւնը:

Ես ականատես եղայ Ս. Յարութեան տաճարին մէջ՝ որ Յոյնք՝ իրենց ժամերգութեանց միջոցին՝ Լատինաց երգեհոնը խափանեցին՝ իրենց դեղեցկաձայն և բարձրաձայն աղաղակներովը:

Աստիկ պիտի ցաւի զգայուն Հայը՝ տեսնելով՝ թէ Ս. Յակովբայ վանուց մէջ՝ վարդապետ, սարկաւազ, դպիր, սպասաւոր կային առատ են, մինչ անդին՝ Ս. Յարութեան, Ս. Ծննդեան, Աստուածամօր Գերեզմանը կային կային խեղճ՝ վեճակի մէջ կը պահուին. երկու ժամաբար և մէկ տեսուչ վարդապետք, մէկ սարկաւազ, երկու-երեք դպիրք և սպասաւորք, խեղճ՝ տղէտ, կոպիտ, բաղաձայն և տղեղաձայն՝ պաշտօն կը վարեն, լաւագոյն է ըսել, օտար աղղղաց ծաղը և նշաւակ կը լինին, համարեա՝ թէ Ասորուց և Խորասուոց չափ նուաստ դիրք և երևոյթ ունինք, հասարակ մի դպիր կամ սպասաւոր՝ առանց ուրարի և առանց շապկի՝ մի կարճ թիկնոցով, բոկոտն (տառնց գուլպայի), բուրվառ ի ձեռին խնկարկուծիւն կ'ընէ, (խնկարկութեան ժամանակ մէկ ձեռքը՝ շատ անդամառանց մոմի՝ մի խնկաման կը կրէ. և առանց մոմի խնկարկութիւն կատարել օրէն չէ.) ցած և ամենատղեղ ձայնով ժամասացութիւնք, երկեցողութիւնք կը լինին, և Ս. Խորհուրդներ կը մատակարարուին, տեսուչ վարդապետը Ս. Պատարագի ժամանակ գարութիւն կ'ընէ՝ առ ի չգոյէ դպրի: Աշխարհիս վերայ չորս-հինգ միլիոն Հայ դանուելով՝ Ս. Երուսաղէմի Հայոց Միաբանութիւնը Ասորուց և Խորասուոց կարգը իջնելը կամ իջուցանելը և կամ ասոր անտար-

բեր մնալը՝ պատիւ չըներեր Աղղին. ասին ինչ ունին, և գտաւորէ նման
է՛տարին. ասոր պատճառը՝ անտեսեցաղիտութիւնն է, ինչ օգուտ
է՛ Ս. Յակովբայ տաճարը՝ վարդապետ, սարկաւաղ, դպիր և սպա-
սաւոր լեցուն պահել, և միւս ամին կարեւոր Ս. Վայրերը՝ մէկ քոր
հացի կարօթ սպասաւորներով հոգալ:

Դիտողութեան արժանի կէտ մի ևս այն է՝ Եկեղեցւոյ արարողու-
թենէն դուրս արարողութիւնք կան ստեղծուած:

Ա. Երեկոյեան Յայտաւորէն յետոյ շարականով և արօթքով՝
մի փոքրիկ նախատօնակ կը կատարուի ի Ս. Յակովբ.

Բ. Զատիկի, կիրակի երեկոյեան վանքի բակի մէջ՝ Անդաստանի
մեծ թափոր կը կատարուի՝ Տօնացոյցի խրատէն դուրս արարողու-
թեամբ:

Գ. Զատիկի մեռելոցին՝ մի հանդիսաւոր (պատրիարքական) Ս.
Պատարագ, մի մեծ թափորով Ս. Տաճարին մէջ երեք շրջելով
Անդաստան ընել, և ի Ս. Պատարագին ճանապարհ երգը երգել՝ սո-
վորութիւն եղած է: Այս կ'ընեն եղեր՝ ուխտաւորաց բարի ճա-
նապարհ մաղթելու համար, բայց թէ աւելորդ է և թէ անյար-
մար, աւելորդ է անոր համար, որ Անդաստանը և հանդիսաւոր Ս.
Պատարագը՝ Զատիկի կիրակին կատարել սահմանուած է. անյար-
մար է՝ զի ճանապարհ երգը՝ մեծ պահոց մէջ երգուելու համար կա-
նոնուած է, և անոր մէջ ճանապարհորդաց բարի երթ մաղթելու
ոչինչ կայ, այլ՝ այն ճանապարհը՝ բարի քրիստոնէից յերկրէ ի յեր-
կինս ելանելու բարեմաղթութեան երգ է:

Դ. Նոյնպէս Աստուածածնի Վերափոխման տօնին՝ ինն օրն ևս
Ալեքանդերէ վերջը՝ Դաստ հրէշտակոց երգելը՝ աւելորդ է. կանոնը
ցոյց կը տայ՝ որ միայն տէրունական տօնից առաջին յայն պատահած
օրերը պէտք է երգել:

Ե. Զեղծում է և այն՝ թէ, երբ Աւետարան տօնը յետ Զատիկին
կը պատահի, Զատիկէն յառաջ՝ առաջ շաբթու մէջ՝ ուխտաւորաց
համար (գու իմա արդիւնք գոյացրնելու համար), Աւետման տօն
կը քարոզուի, և որոշեալ օրը՝ ի Ս. Գերեզման Աստուածամօր եր-
թալով՝ մեծահանդէս տօն Աւետեաց կը կատարուի, հանգերձ պատ-
րիարքական պատարագաւ:

Զ. Սոյնպէս և Համբարձման տօն կը կատարուի ի լեառն Զի-
թենեայ, հսկմամբ և մեծ հանդիսիւ: Այլ է մէկ մէկ որոշեալ օ-
րեր՝ սոյն Տնօրինական տեղեաց վերայ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ-

ներ մատուցանել ըստ աւուրց պատշաճի, ի միջիթարութիւն ուխտաւորաց, և այլ է՝ իւրաքանչիւրոց օրերէ զատ՝ յատկապէս կրկին տօներու օրեր քարոզել և կատարել ընդդէմ կանոնի :

Է. Ասոնք՝ և այլ ուրիշներ ևս կան, որոնք աւելորդ կը համարուիմ հոս յիշել մի առ մի, որպէս են պաշտօնի երկար արարողութիւնն ալ և այլն և այլն :

Ը. Կան և կարգ մի արարողութիւնք, որոնք օտար ազգաց հետ համատացութեան (միւշտերէք) առթիւ՝ Տնօրինական Ս. Տեղեաց վերաբերութիւն ունին. դիցուք թէ՝ նոքա ներքելի լինին, բայց վերայիշեալք՝ ոչ երբեք :

Ուշադրութեան արժանի կէտ մի ևս այն է՝ որ վարդապետք կրնազղաւ կամ վեղարաւ կը շրջին եկեղեցիէն դուրս, որ անպատշաճ է, սարկաւազները ֆէսով կը շրջին, որ պարտին զլիարի (զաւփագ) ունենան :

Ս. Երուսաղէմի մէջ՝ Հայոց ազգին բազմանալուն միշտ խոչ եղած է Միաբանութիւնը, երկնչելով՝ որ ժողովուրդը ստուարանալով ազդեցութիւն կը բանեցընեն Վանուց վերայ :

Եթէ կամք ունենար Միաբանութիւնը՝ բաւական ժողովուրդ կարող էր ստանալ. իսկ ժամանակ ժամանակ օտարներէ ինքնայորդոր եկողները մերժելուն՝ ասոնք ալ ուրիշ եկեղեցւոյ դիմելու պարտաւորեր են : Ահա ասոնց բոլորը ապացոյց են՝ որ առ հասարակ Միաբանութիւնը իր կրօնական պաշտօնին պայմաններն անգամ չդիտէ, և ինչ սխալ որ գործեր է, Ազգն ալ ամենայն պաշտօնաւորութեան հետք անհոգ և անտարբեր դանուեր է :

Բողոքովին անպատեհ և կանոնի դէմ է՝ որ կուսակրօն եկեղեցականք՝ ամուսնացեալ քահանայի պաշտօն կատարեն. պէտք է՝ որ միշտ ամուսնացեալ քահանայ դանուի՝ ուր որ ժողովուրդ և ընտանիք կայ, ինչպէս ի Ս. Երուսաղէմ, ի Ս. Ծնունդ, ի Յոպպէ, և յայլուր . . . :

Կեղբակացեմ խօսքս, եթէ երբեք Ս. Երուսաղէմի պարտքն վեճարուի և Վանքն ազատի, այդ բաւ չէ : Պէտք է նաև Վանքն մաքրել ներքին անբարեկարգութենէ, տղիտութենէ, անհաւատարմութենէ, մարդախաբութենէ, շահամոլութենէ : Սրբելու է այս սուրբ վայրն. քրիստոնէութեան և ազգութեան ճշմարիտ ոգով շնչաւորելու է, և ոչ թէ փառամոլութեան և ազգախաբութեան, որով Վանքն ներկայ տխուր վիճակին ենթարկուած է իւր ծանց պարտքով :

ՈՒՍՏԱՆՈՐ

ԹԱՏԵՐԱԽԱՂ ՏՈՒՆԷՆ ԴՈՒՐՍ

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲԱԳԱՐԱՏ Լ ՌՈՒՍՏՈՄ :

ՌՈՒՍ. Անտեսանելի՛ պատանի, ո՛ւր ես. ինչո՞ւ համար միշտ մուժը կը փնտռես եւ չես տեսներ այն արեւն որ Լամսարականաց գերդաստանին վրայ կ'ծագի՝ իմ շնորհիւ . . .

ԲԱԳ. Շինծու արեւ, տաքումիւն չունի, քանի որ մեր տունը սառնարէն ղարձած է:

ՌՈՒՍ. Ձեր բնիկ տունը Երասխաձոր է, եւ հօրդ ազգատոհմին հոգին, անունն ու յիշատակն անոր վրայ կ'փայլին . . .

ԲԱԳ. Հապա մօրս . . .

ՌՈՒՍ. Նա՛ երկինքն աւելի պայծառ եւ մշտնջեն արեւ մը փնտռեց . . .

Բայց . . . ինչո՞ւ երեսդ կախ է, պա՛րոն. մի՞թէ զոհ չե՞ս իմ ծառայութենէս, մի՞թէ կարծես թէ հայրդ այնքան փայլ ու փառք պիտի ստանա՞ր աշխարհիմ մէջ, այնքան շքանշաններ պիտի ընդունէ՞ր, եթէ ես չաշխատէի :

ԲԱԳ. Ես առ ոչինչ կ'գրեմ այդ արտաքին պարծանքն, երբ ներքուստ աւրին, մահ, սուգ եւ աւերակ կ'տեսնեմ:

ՌՈՒՍ. Արեւմա՛ կ'թողում ձեզ կոյր ճակատագրին եւ իսկոյն կ'երթամ հօրդ իմ հրաժարականս տալու խորհրդականութեան եւ մատակարարութեան պաշտօնէս: (Ժեկուօթ) Ի՞նչ ապերախտ եւ կարճամիտ պատանի, որ ապագայ երջանկումիւնը ներկային ստորին եւ գծում շահերուն կ'ուզէ զոհել . . .

ԲԱԳ. Կ'լսեմ բազազանչութիւնդ . . . : Ի՞նչ. մի՞թէ սիրական մօր մ'անբնական մահը փոխարինելի՞ զոհ մ'է. մի՞թէ . . .

ՌՈՒՍ. Անբնական . . . : Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, պա՛րոն . . . : Բառերդ կշռէ՛ . . .

ԲԱԳ. Արդէն ըսածս կ'իմանաս, եւ ըսելիքս կ'գուշակես . . .

ՌՈՒՍ. Ես գուշակ չեմ, այլ շիտակ մարդ մը, որ իր պարտքը կ'կատարէ:

ԲԱԳ. Կ'երեւի թէ հօրս պէս միամիտները խաբել՝ քեզի պարտք կ'համարիս . . .

ՌՈՒՍ. Խաբել . . . : Է՛հ, կ'նախատես զիս, պա՛րոն . . .

ԲԱԳ. Այդ բաական չէ, այլ եւ կ'ատեմ քեզ, որ մեր տան կործանմանը կ'աշխատիս քու շահող համար:

ՌՈՒՍ. Անփո՛րձ պատանի, աւելի հանգարտ խօսէ՛ . . . : Դու գնե՛ չգիտես թէ ես ո՛վ եմ:

ԲԱԳ. Դայլ մը՝ ոչխարի զգեստով . . .

ՌՈՒՍ. Այսպէս անսեղները կ'հալածուին միշտ եւ բարեբաղները կ'զրկւարտուին . . . : Լա՛ւ, ես կ'մեկնիմ . . . անմիջապէս, քանի որ իմ բարե-

կամուժինս, իմ անձնուիրութիւնս ձեր շահերուն համար այդպէս կ'մեկնես . . . իմ վարձքս առի . . .

ԲԱԳ. Բայց նախ դարձուր ինձ մայրս, եղբայրս, քոյրս, հօրս գոյքն եւ ապա զնա՛ր . . .

ՌՈՒՍ. (Ժրգրաւով) **Է՛հ,** չափը կ'անցընես, սլարոն, եւ ծանրապէս կ'առքաստանես զիս . . .

ԲԱԳ. (ձեռքը սուրին տանելով) **Է՛հ,** պատրաստ եմ քեզ ի մենամարտ հրաւիրելու . . .

ՌՈՒՍ. Վա՛հ, խելքդ զլուխդ չէ. հաւի հետ մենամարտիլ անպատիւ գործ կ'սեպեմ . . . Պարոն **Քազարատ,** քիչ մ'ալ մեծցիր, սուր շարժել սորվէ եւ ապա քովս եկուր . . . : (հ'աւհ'է)

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲԱԳԱՐԱՅ :

ԲԱԳ. Ի՜նչ վատ . . . վասն զի յանցաւոր է. ի՜նչպէս կ'ծիկը կ'ղնէ . . . **Գիտեմ** պիտի գանգատի հօրս, բայց ամեն բան աչքս առած եմ . . . կա՛մ պիտի մեռնիմ, կա՛մ այս մարդը պիտի սպաննեմ . . .

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԲԱԳԱՐԱՅ Լ ԱՐԲՈՒՆ :

ԱՐԲ. Ի՜նչ ապուր կերար, **Քա՛զարատ :**

ԲԱԳ. Ի՜նչ պիտի ընէի . . . **Ռուստովին** ցոյց տուի սուրս . . . կա՛մ ետ անտր զլուխը պիտի ուտեմ, կա՛մ նա իմս . . . **Ա՛լ** հաշտութիւն չկայ մեր մէջ :

ԱՐԲ. **Գիտէի** որ անհամբեր ես. շիտակ հօրդ զնաց եւ իր հրաժարականը տուաւ. բայց հայրդ մերժեց եւ աղաչեց որ մինչեւ մեքենային զալը շարունակէ իր պաշտօնը :

ԲԱԳ. Իրաւի շատ կոյր է հայրս : **Աղաչելու** պէտք չունէր, **Ռուստով** այս օր ալ հոս է վաղն ալ :

ԱՐԲ. Հոգ չէ թէ որ մեկնի : **Այս** տեղ՝ զրպանս՝ ունիւմ ե՛լ միայն կալուածագրերն, այլ եւ ուրիշ աւելի ծանր բան մը . . .

ԲԱԳ. Ի՜նչ բան :

ԱՐԲ. Մօրդ ինքնագիր մէկ տոմսակը, որով կ'յայտնէ թէ՛ ծանր թոյնի եւ **Ռուստովի** վրէժխնդրութեան զոհ կ'երթայ : **Այս** տոմսակը **Ռուստովին** մահովճիռն է :

ԲԱԳ. Նայէ ի՜նչպէս ուշ կանուխ արդարութիւնը տեղը կ'գայ . . . **Բայց, Ա՛րբուն,** ի՜նչպէս գտար այդ տոմսակը :

ԱՐԲ. Դիպուածով մը . Կ'երեւի թէ մայրդ մահուան անկողնին մէջ գրած եւ տան մէջ վստահելի մարդ չգտնելով, այս տոմսակն իր սնարին մէջ կարած է : Սպասուհիի մը ձեռք անցնելով այդ տոմսակը՝ բարեբաղդաբար ինձ ցուցուց : Ձնին բան է ըսի, եւ առի գրպանս դրի :

ԲԱԳ. Տո՛ւր, կ'աղաչեմ, թղթերն եւ այդ տոմսակը . շուտով երթամ հօրս ցուցնեմ, որ վերջապէս հասկնայ թէ Ռուստոմ ի՞նչ տեսակ հրէշ մ'է :

ԱՐԲ. Հիմակ ժամանակը չէ . Ռուստոմը հօրդ քովը տեսայ . . . Սակից զատ՝ եթէ շիտակ տանիս ցոյց տաս, չպիտի հաւտայ . . . Թշնամուծին պիտի կարծէ :

ԲԱԳ. Ուրեմն ի՞նչ կերպով ընենք . . .

ԱՐԲ. Պէտք է տարբեր կերպարանքով ներկայիս . . . որպէս թէ զաղտնիք մ'ունիս ըսելու Նրապաւծորի վրայ . . . Բայց երկուրին ծայնն ալ կը լսեմ, այս տեղ չգան . ելի՛ր, դու դուրս ելիր, ես կ'մնամ : (Բաղարատ դուրս կ'երևէ :

ՏԵՍԻՆ Զ.

(ԿԱՄՍԱՐ, ՌՈՒՍՑՈՒ Լ ԱՐԲՈՒՆ .

ԿԱՄ. (Ռուստոմի քշանքէն քաշելով) Ձէ', չէ', աշխարհ մէկ կողմ գայ, չպիտի թողում որ հրաժարիս : Նստի՛ր, այս սենեկին մէջ պիտի փակեմ քեզ . առանց քեզի ես ոչինչ եմ . . . Ինչո՞ւ բանի տեղ կ'դնես անմիտ պատանիի մ'ըսածները, բաւական է որ ես քեզի հետ ըլլիմ : Դու միշտ իմ խորհրդականն եւ մատակարարս պիտի մնաս եւ ես քեզի լիովի պիտի վարձատրեմ, միայն սա մերենան շուտով հասնէր . . .

ՌՈՒՍ. Ձէ', ալ դիմանալիքս չմնաց . բարիք ընել եւ փոխարէն չարիք ընդունիլ, ի՞նչ անտանելի բան, Կամսար աղա : Ես իմ շունչս, իմ խելքս, իմ բոլոր ազդեցումիւնս, իմ կեանքս անզամ սպառեմ բոլ գերդաստանիդ համար, բոլ նիւթական եւ բարդական շահերուդ համար, եւ կալուածներդ օրէ օր ոսկի դարձնեմ . . . եւ . . .

ԱՐԲ. (Ժեղուտի) Որպէս զի շուտով գրպանէ . . .

ՌՈՒՍ. . . . Կամսարականաց իրաւունքն Նրապաւծորին վրայ հաստատելու ջանա՛մ, կուրծքդ շքանշաններով զարդարել տամ, ազգատոհմիդ երջանկութեան համար գիշեր ցորեկ տքնիմ, եւ ապա . . . ապա Բազարատ տղուդ կողմէ այնքան ծանր խօսքեր, զրպարտութիւններ լսե՛մ . . . չէ', չէ', ես ահա կ'հրաժարիմ, կ'երթամ . . . (աթոռէն ելնելու պէս շարժում կ'ընէ)

ԱՐԲ. (Ժեղուտի) Սուտ է . զամուսնած է այդ փափով ամոռին վրայ . ելնելիք չունի :

ԿԱՄ. Սատուծու սիրուն, մի՛ հրաժարիր, Նստի՛ր . . . մեղք մի՛ սեպեր տղուս խօսքերը . . . տունս տեղս մոխրի վրայ պիտի Նստեցնես եթէ հրաժարիս . . . բոլոր մեր ըրած ծախքերը այն մերենային համար ծովը նետած պիտի ըլլենք . . .

ԹՈՒՍ. Չէ՛, ալ հաստատ որոշած եմ, չպիտի նստիմ . . .

ԿԱՄ. Ռ՛հ, ինչ ձիւներ կ'ըբերէ այդ Բագարատ տղաս իմ գլխուս . . . ,
Պարոն Ռուստով, եթէ կ'ուզես իբրեւ զաւակ չեմ ճանչնար այն տղաս եւ
ժառանգութենէ կ'զրկեմ . . .

ԱՐԲ. (ձեկուսի) Ի՛նչ ժառանգութիւն մնաց որ:

ԹՈՒՍ. Չէ՛, չէ՛, ես այնչափ քարսիրտ չեմ. հայր մը զաւկէն զատելու
պաշտօն չունիմ, այլ միութիւն հաստատել . . . **Արդէն** կ'մօտենայ ժամն՝
իբր մերենան զալով՝ պիտի բանի եւ **Լէման** լիճն հայ լիճ պիտի դառնայ . . .

ԿԱՄ. Ռ՛հ, բերանդ պազնեմ, ի՛նչ աղւոր լուր . . .

ԹՈՒՍ. Բայց ես կ'մեկնիմ ահա . . . աւա՛ղ . . . ամեն բան անկատար
պիտի մնայ: (**ձեկել Կ'ձեռքնէ՛**)

ԿԱՄ. (օգիքէն բռնելով) Ռ՛հ, մի՛, մի՛ մեկնիր, հոգիդ սիրես, **Աստուածդ**
սիրես . . . պիտի սպաննես զիս եւ ապագաս: (**առ Արբուն**) **Արբուն**, շո՛ւտ
թգնէ լնձ որ **Պ. Ռուստովն** ամողէն չիջնէ: (**Արբուն կ'մօտի, և փոխանակ վաղ**
քաշելու, Կ'Տրէ Ռուստովն որ աթոռէն ելնէ:)

ԱՐԲ. (ձեկուսի) Պարա՛պ բան. նա աւելի կ'տեղաւորուի փափուկ ամողին
կրայ. ի՛նչ ծիծաղաշարժ խաղ է այս:

ՏԵՄԻԼ Է.

ԿԵՄՍԵՐ, ԹՈՒՍՅՈՒՄ, ԱՐԲՈՒՆ և ՄՈՒՇԷԿ:

ՄՈՒՇ. Տէ՛ր, տէր իմ . . . Ռ՛հ, վազելէն շունչս հատաւ . . .

ԿԱՄ. Խօսէ՛, անպիտան, ժամանակ գտար հեւալու, մինչդեռ իմ սիրտս
կ'հեւայ . . . նորէն ի՛նչ կայ . . .

ՄՈՒՇ. Ծո՛ւտ, տէր իմ, շո՛ւտ, վա՛ր իջէք . . . մեծ, մեծ մարդիկ եկան
այցելութեան . . . կարմիր, դեղին, կանաչ, կապոյտ ժապաւեններ ունին ի-
րենց կոյրծրին վրայ, ոսկի թրթր բարձիկներ իրենց ուսերուն վրայ, երկայն
սուրեր իրենց մէջքը . . . **Կա՛մար, Կա՛մար, չբռն, չբռն, ֆբռն, ֆբռն** կ'խօսին .
. . . կարծեմ ձեզի կ'ուզեն տեսնել . . . շատ խոշոր, փայլուն մարդիկ են . . .

ԹՈՒՍ. Հասկցա՛յ. Սո՛րոսն կոմսը, **Պարբո՛ւ** դուքսն եւ **Կա՛մար** հազարա-
պետն են . . .

ԿԱՄ. Ի՛նչ կ'ըսես, Պարոն Ռուստով, իրա՛ւ . . . մեծ մարդիկ են . . .
այս այցելութիւնն ալ միթէ քու շնորհդ չէ՞. ի՛նչ պարծանք . . . ուրախութե-
նիս տեղս . . . չեմ կրնար կենալ: (**առ Մուշէկ**) **Մո՛** ներս, մեծ սրահը հրամ-
քուցի՛ր այդ իշխանագոմնները:

ՄՈՒՇ. Հապա՛, ամողներ ալ տուի որ նստին, թէեւ մէկ քանին կոտորած
լն, տէր իմ, երբ Երասխածոր երթանք, այն ատեն պիտի նորոգուին, ըսիք:

ԹՈՒՍ. Իրաւ, Երասխածորի ճամբան կ'մօտենայ, **Կամսար** աղա. աղւոր
լուրեր պիտի ընդունիս, զնա՛. միայն մոռցի՛ր զիս: **Երթա**ս բարեաւ:

ԱՐԲ. (ձեկուսի) Հարժարողը տան տէրը կ'ճամբէ, ինք կ'մնայ:

ԿԱՄ. Բայց պէտք է որ հանգիստ սրտով երթամ: **Վ.** Եր վար դռները գոցեցէք: **Ս.** Բերուն, դուն դո՛ւքս ելիր եւ սա սենեկին դուռը պահպանէ. դու ալ, **Մո՛ւշիկ**, սա միւս դուռը կեցի՛ր, եւ մի՛ թողուք որ **Պ.** Ռուստոմ մեկնի, կ'իմանա՞ք:

ԱՐԲ. և ՄՈՒՇ. (Դասին) **Սնհո՛գ** եղիք, **Կամսար** աղա. **Պ.** Ռուստոմը չմեկնիր . . . իր տունն է: (Դուրս կ'երևեն և դռներուն քով կ'կենան):

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՌՈՒՍՏՈՄ *արանային*:

ՌՈՒՍ. Յաղմանակը տարի, թո՛ղ **Պ.** Բազարատ ճամփի: Հապա նոր հիւրերն՝ որ իմ դրամամբս եկած են, բոլորովին պիտի գրաւեն **Կամսարի** սիրտը . . . **Եւ** ո՛վ կ'մեկնի այս տեղէն, խե՛ւ եմ: **Դեռ** ամեն բան չլմնցուցի: **Իրաւ**, **Զարարիկ** ու **Հիրիկ** իմ ափիս ծէջն են, թէեւ շաղակրատ **Տիկին** **Կամսար** արդէն **Աստուծոյ** ծոցն է, **Աստուած** ողորմի հոգուն, բայց կ'մնայ սա ըմբոստ **Բազարատն**, որու գլուխը պիտի ուտեմ անշուշտ. կ'մնան **Պ.** **Կամսարի** զանազան արտերն ու ազարակներն, որ քիչ օրէն իմ վրաս պիտի դառնան, վերջապէս գործս յաջող է: **Քանի** մ'օր ես եւ **Կամսար** աղան թող ծեռքերը զլխուն զարնէ . . . (Գլուխ մը կ'երևէ դռէն) **Ո՛վ** է այն . . .

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՌՈՒՍՏՈՄ և ԿԱՄՄՈՍ:

ՌՈՒՍ. **Դո՛ն** ես, **Կաղմոս**, խեր ըլլի, ի՞նչ կայ:

ԿԱՄ. **Ի՞նչ** պիտի ըլլի. գրասեղանիս մէջէն կալուածագրերդ գողցեր են . . .

ՌՈՒՍ. **Գողցե՛ր** են. ի՞նչ կ'ըսես, ա՛նօրէն, ո՛վ կրնայ գողնալ . . .

ԿԱՄ. **Իրաւ** որ ես ալ չգիտեմ . . .

ՌՈՒՍ. **Ուրեմն** դո՛ւն ես գողը . . .

ԿԱՄ. **Ես** լրտես եմ, բայց ժամանակէ մ'ի վեր, ուրիշներն ալ մեզ կ'ըլլրտեսեն, այս բանն մեր պայմանին մէջ չկար . . . ուստի հիմակ ազատ եմ . . .

ՌՈՒՍ. **Թղթերս** երեւան հանէ, թէ ոչ աչքերդ կ'հանեմ:

ԿԱՄ. **Ես** անմեղ եմ . . . մինակ անցեալ օր գինին քիչ մ'եւելկեկ փախեր էր, այնպէս որ գրասեղանիս մօտ սկսայ մրափել. երբ աչքս բացի, տեսայ որ գրասեղանս բաց էր, եւ մէջէն թղթերը թռեր են . . .

ՌՈՒՍ. **Ծօ՛** խելքդ թռուցի՛ր: ո՛վ առաւ ուրեմն. թող գրասեղանիդ վրայ պառկէիր . . .

ԿԱՄ. **Ի՞նչ** ծանր եւ սրտմաշուք պաշտօն է խմ . . . չէ', չէ', ես պիտի փախչիմ . . . սրտիս վրայ լեռ մը կայ որ կ'նզմէ գիւս . . .

ՌՈՒՍ. **Այն** կոորիկ ոսկիները տուր ինձ եւ այնպէս կորիր, անմիտ մարդ:

ԿԱԴ. Անոնք հալեցան գացին. հիմակ ես կ'հալիմ. մանաւանդ որ գիշերներն ինձ կ'երեւի խեղճ Կամսար խաթունն եւ վրաս կրակ կ'թափէ . . . հիւանդ եմ. թող որ երթամ . . .

ՌՈՒՍ. Ապուշ, զոնէ ըսէ՛, որո՞ւ վրայ կ'սկսած ունիս . . .

ԿԱԴ. Ռազարատին վրայ . . . քանի երեսը նայիմ, սիրտս փորս կ'խաղայ . . .

ՌՈՒՍ. Շատ կարելի է որ նա ուրիշին ծեռօք կալուածագրերը գողցած է. ինք շատ առաջին կենդանի մ'է, եւ այդպիսի գործ մը չընէր: (Կ'մտածէ)

ԿԱԴ. Կ'աղաչեմ, հրաման տուր որ երթամ, հիւանդ եմ . . .

ՌՈՒՍ. Կ'հաւատամ, զնա՛ դեղ առ . . .

ԿԱԴ. Կողմասի դեղէն չեմ ուզեր . . . զիտես . . .

ՌՈՒՍ. Գնա՛, զնա՛ վարը նստիր. երբ հրամայեմ այն ժամանակ պիտի մեկնիս: (Կ'աղմուս դողալով դուրս կ'ելնէ:)

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ՌՈՒՍՅՈՍՄ աստիճան:

ՌՈՒՍ. (Վեր վար կ'բալէ արտորոնք) Յաղթումիմս կատարեալ չէ. բան մը կ'դառնայ. կարծեմ թէ Կաղմոս գիս կ'մտանէ . . . Ինչ այլանդակ մարդ. իր ոտուերէն անգամ կ'վախնայ. կ'տանջէ զինք խիղճն, որ, ըստ իս, պարզապէս անզոյ ուրուական մ'է, միայն տղոց ահարկու: Ողորմելի՛ մարդ . . . կ'երեւի թէ Ռազարատ ակոսները կ'սրէ ինձի դէմ, բայց ես պիտի խորտակեմ այդ ակոսները . . . Դարձեալ ծայն կ'լսեմ . . . չնն թողուր որ մարդս երկու բոսէ հանդարտ խորի եւ ընելիքն որոշէ:

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

ՌՈՒՍՅՈՍՄ, ԱՐԲՈՒՆ, ՄՈՒՇԻԿ:

ՌՈՒՍ. Ինչ կ'ուզէր:

ԱՐԲ. Քանի մը մարդիկ՝ որ կ'ըսեն թէ՛ զրիչ, լուսին, արեւ եւ աշխարհ՝ շարժել զիտեն, կ'փափարին ձեզ տեսնել, տէր իմ:

ՌՈՒՍ. Անոն չունին:

ԱՐԲ. Ունին. Սեւոնի, Հովնակ, Գիտակ:

ՌՈՒՍ. Հա՛, մեր զիտցած հացկատակներն են. թող հրամեն:

ՄՈՒՇ. Պարո՞ն Ռուստոմ, դոները պահպանե՛նք. պիտի հրաժարի՞ք, թէ ոչ երթանք. պիտի փախչի՞ք . . .

ՌՈՒՍ. Ձեր պաշտօնը կատարեցէր: Պատուաւոր մարդն իր խօսքին գերին է:

ԱՐԲ. (առ Մուշկ) Հսել կ'ուզէ, Մուշիկ աղբեր, որ կրնանք դռները կըռնակի վրայ բանալ, եւ մեր գործին երթալ . . . : (Կ'առնէն)

ՏԵՍԻԼ ԺԲ.

ՌՈՒՍՏՈՄ, ՍԵՒՈՒՆԻ, ՀՈՎՆԱԿ, ԳԻՍԱԿ:

ՌՈՒՍ. Ռարի՛ եկաք, ստա՛կ կ'ուզէք . . .

ՍԵՒ. Ռ՛հ, ի՛նչ խօսք է այդ. չգիտէք, տէր իմ, որ Ազգին համար սիրտ, հոգի կ'ընկենք, անօթի, ծարու:

ՌՈՒՍ. Այսինքն, շատ մեղան կ'ընկենք . . . Ուրեմն ի՛նչ է ձեր այցելութեան նպատակը, շո՛ւտ ըսէք . . . :

ՍԵՒ. Շախ՝ աւագ պարտ կ'համարինք ողջունել ձեր հանճարն՝ որ նախաինամութեան պաշտօն կ'վարէ եւ հայութեան վրայ հսկելով՝ իր լոյսը կ'ծաւալէ Երասխաձորի վրայ. Ուստի հայ մամուլն կողմէ եկած ենք աղաչելու ձեզ, որ այդ վսեմ պաշտօնէն չհրաժարիք:

ՌՈՒՍ. (մեկուսի) Յիմար չե՛ն: (առ Սեւե) Անկարելի՛ բան . . .

ՀՈՎ. Արդեօք կարելի՞ է գոնէ պատճառն իմանալ . . .

ՌՈՒՍ. Ամպերն, որ այդ լոյսը կ'ծածկեն . . .

ԳԻՍ. Է՛հ, կ'վանենք այդ ամպերը . . . :

ՌՈՒՍ. Է՛՛ ունի՞ր զօրութիւն:

ՍԵՒ. Իմ գրիչս արդէն ումը մ'է, որ կ'խորտակէ. Հովնակին իմացակա՛նութիւնը սլար մ'է, որ կ'ծակէ. Պիտակին հոգին վառարան մ'է, որ կ'հրդեհէ. այս ամեն ոյժերը ձեր հրամանին տակն են, տէր իմ:

ՌՈՒՍ. (մեկուսի) Ի՛նչպէս շողորորթելու ատեն, գիտեն նաեւ ինքզինքնին շողորորթել այս փոքր մարդիկ . . . : (առ Սեւե) Պու ամենէ ճարտասանը կ'երեւիս . . . քեզի կ'ուզըմ իմ շնորհակալիքս: Ուրեմն ուղղեցէ՛ք ձեր այդ զէնքերը թշնամիին դէմ . . . եւ այդ ձեր գործակցութեամբ թերեւս շարունակեմ պաշտօնս:

ՀՈՎ. Պայման չենք ընդունիր. ո՛ր է թշնամին. բաւական է որ նշմար մը ընէք:

ՌՈՒՍ. Ի՛նչ ըսեմ. աներեւոյթ էակ մ'է, հոգի մը, ամպ մ'որ կ'ջանայ խորտակել այն մերենան, որով պիտի շինուի Ամսարականաց տոհմային շէնքը:

ԳԻՍ. Ուրեմն, բարեկամներ, խօսի՛նք, գրե՛նք, գոչենք այդ աներեւոյթին դէմ . . . :

ՍԵՒ. Մեր պայմանն ազգասիրական է, գիտէք, տէր իմ . . . որ . . .

ՌՈՒՍ. Անշուշտ գիտեմ . . . (ծրար մ'առնի գրպանէն կ'հանէ) Առէք . . .

ՀՈՎ. Ի՛նչ սրամիտ մարդ . . . :

ԳԻՍ. Ի՛նչ վեհանձն մարդ . . . :

ՍԵՒ. Ի՛նչ առատասիրտ հոգի . . . :

ՌՈՒՍ. Հերի՛ք է . . . գացէք եւ ձեր պարտքը կատարեցէք . . . անձնուի՛րարար :

ՍԵՒ. ԳԻՍ. Լ ՀՈՎ. (Դասին) Անձնուիրութիւնը մեր նշանաբանն է, տէր իմ, եւ մեր թերթերուն էջերը պիտի սեւնան ձեր վսեմ յատկութեաց փայլով :
(Կ'մեկնեն)

ՏԵՍԻԼ ԺԴ.

ՌՈՒՍՏՈՄ, ԿԱՄՍԱՐ :

ԿԱՄ. Փա՛ռք, որ հոս ես, Պարոն Ռուստոմ, սիրտս դողի մէջ էր. կարծէի թէ հրաժարականդ գրած գացած ես . . . սեւ սուգերու մէջ պիտի մըտնէի . . . :

ՌՈՒՍ. Շատոնց գացած էի՝ եթէ այդ անզգամ պահակներդ, Սրբոն եւ Մուշիկ, քայլ մ'առնելուս՝ կենացս չապառնային, մանաւանդ սա հայ մամլոյն ներկայացուցիչներն օծիրէս չբռնէին . . . :

ՄՈՒՇ. (Դբան քով քննաւէրով Արքունին հետ, գլուխը կ'վերցնէ Լ կ'ըսէ աչքերը շփելով) Սո՛ւտ է :

ՌՈՒՍ. Իսկ դու ի՞նչ ըրիր, Կամսա՛ր աղա :

ԿԱՄ. Արդէն գիտես. զործերը կարգին են. յոյս շատ կայ որ ամէն մը ձամբայ ելնենք դէպ ի Երասխանօր : Այցելու կոմսերն ու զքսերը մեծ մեծ խոստումներ ըրին եւ ըսին որ քու հրահանգներդդ հետեւիմ միշտ : Ես ալ այս գիտնալով չէի թողոր, որ պաշտօնէդ հրաժարիս :

ՌՈՒՍ. Քայց ես գէշ լուրեր առի . . . : Մեր մեքենային դէմ կ'զործեն . . . կարծեմ, մեր յատակագիծը պիտի արուի . . . :

ԿԱՄ. Ի՛նչ կ'ըսես, Պարոն Ռուստոմ . . . ո՞ր պիտի արէ . . .

ՌՈՒՍ. Այդպիսի ծայն մ'ականջիս հասաւ. պէտք է որ երթամ ստուգեմ : Դուք ալ ջանացէք շահիլ Քազարատը : Ես ռիսակալ մարդ չեմ : Այդ միաժիտ պատանիին կ'ներեմ. այսպիսի բարակ բաներու խելքը չհամիր իսկ՝ եթէ միշտ անզգաստ մնայ, քիչ մ'օղափոխութեան համար դուրս դրկէ . . . : Դարձեալ դու գիտես, հայրն ես. մնաս բարեւ . . . :

ԿԱՄ. Ես գիտեմ ի՛նչ պիտի ընեմ, Պարոն Ռուստոմ, եթէ չհնազանդիս . . . : Հապա դու շուտով պիտի դառնաս . . . չըլլի որ հրաժարիս . . . :

ՌՈՒՍ. Աստուած գիտէ . . . : (Կ'մեկնէ)

Մնացածը յաջորդ ահագնիւմէ

ՏԵՂԱԿԱՆ

ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ Ի ՆԳԱՍՏ ՄԵՍՐՈԳԵԱՆ ԱՂ.ՔԱՏԻՅ ՍԱՆՈՒՑ

Քաղքիս Ուսումնական Խորհուրդն հետևեալ նամակն ուղղած է մեզ ի հրատարակութիւն .

. . . Խմբագիր ,

Ուսումնական Խորհուրդն՝ ըստ իր սովորութեան՝ Ծննդեան տօնին առթիւ Մեսրոպեան Վարժարանի 40ի չափ աղքատիկ աշակերտաց զլեստեղէնն և այլ պիտոյքն հոգալու համար արժան դատմէ՝ էր՝ Գեր. Առաջնորդ Հօր Խորհրդակցութեամբ՝ Յանձնաժողով մը կազմել, որպէս զի քաղքիս բարեսէր Ազգայնոց առատասրտութեան դիմելով՝ դումար մը հանդանակէ : Սոյն Յանձնաժողովին անդամներն են Տեառք Ա. Պոյաձեան, Պ. Տիլպէրեան, Կ. Սիմոնեան և ի. Թովմայեան :

Ուսումնական Խորհուրդը դահլիճեամբ կ'յայտարարէ՝ որ Հանդանակիչ Յանձնաժողովն իր բարեսիրական պաշտօնը կատարելով՝ ամեն ջանք և եռանդ ի դորձ դրաւ և յաջողեցաւ գրելով 148 ¹/₂ արծ. մէճլմ հաւաքել : Առաի Խորհուրդս պարտ կ'համարի ոչ միայն իր ջերմ շնորհակալիքն յայտնել Պատ. Յանձնաժողովին ջանիցն համար, այլ և բոլոր այն ողորմասէր Ազգայնոց որ թշուառ աշակերտներ մխիթարելու և այսպիսի տէրունական օրեր զանոնք անոք և անօղնական չթողլու համար իրենց լուման չզլացան : Նոյնպէս սրտալին շնորհակալութեան արժանի է Ասեմաշուք Յովհաննէս էֆէնտի Սպարթալեան որ ինքնայորդոր՝ իր զեղեցիկ սովորութեան համեմատ, շնորհ ըրաւ 10 օսմ. ոսկի ուղարկել մեզ ի նըստ աղքատիկ մանկանց : Առատասիրտ ազգայնոց նուէրներն աւելէն որոշեալ նպատակին համար ի դորձ գրուեցան աջակցութեամբ Պատ. Հոգատար Ընկերութեան, որ Ուսումնական Խորհրդոյ առաջարկն ընդունելով՝ հաճեցաւ գնուած նիւթերը կտրել և մծ մասամբ ինք կարել՝ նախօրը տարուան պէս՝ և բոլոր զլեստները պատրաստել տալ՝ ինչպէս նաև մուճալները : Նոյն ժրութիւնը ցոյց

նաև 60ի չափ Հոփսիման աղքատիկ սանուհիներու զղեսաներու
և այլ պիտոյից նկատմամբ, Ընկերութեան արկղէն հողալով բո-
լոր ծախքը :

Խնդրեցով, . . . Խմբագիր, որ սոյն դրոյն հետ հրատարակե-
լու հաճէիք Պատ. Զանձնաժողովին միջոցաւ հաւաքուած դրամոց
յուշակն :

23 Դեկտեմբեր 1882

Զմիւռին .

Մամբ ի գիմաց Ուսումն. Խորհրդոյ

Արեւադէր 6044. ՄԱՔՍՈՒՏՕՔ

Արեւադէր ՄԵՍՐՈՊ ՄԻՄՈՆԵԱՆ

ՅՈՒՅԱԿ ՆՈՒՐԱՏՈՒԱՅ

Տեաւք՝ Ա. Պոյաճեան մէճիտ 2. Թ. Թովմայեան 2. Բաբաղ-
եան Սիմոնեան 4. Կ. Զաքիեան $1\frac{1}{2}$. Ա. Լաթիֆեան 1. Մեր.
Մերկերեան $1\frac{1}{2}$. Գր. Չիլինկիրեան 1. Օ. Շահվէրիւեան 1.
Ճ. Էլմասեան $\frac{1}{2}$. Յովհ. Չաքրեան 2. Աբր. Պերկամալեան 2.
Թ. Առաքելեան 1. Յ. Եսայեան 11. Պ. Պերկամալեան լուիճ 1.
Ս. Ճէլէպեան մէճիտ 2. Մ. Թեւեան 1. Եղբ. Էլմասեան 2. Ա-
ւաղեան 1. Եղբ. Վարպետեան 5. Գ. Սուլթանեան 10. Եղբ.
Թաղթաղեան 5. Կ. Արապեան օսմ. ոսկի $\frac{1}{2}$. Կ. Ամբրայեան
մէճիտ 1. Եղբ. Պալեօղեան 10. Յ. Զմիւռնակէսեան 1. Մ.
Խաչատուրեան $\frac{1}{2}$. Ս. Գրմաճեան 1. Եղբ. Աղաճանեան 1. Եղբ.
Գասպարեան $\frac{1}{2}$. Եղբ. Ակասեան 3. Ս. Աղաճան 2. Եղբ. Պա-
քըճեան 1. Յ. Պալըքճեան 2. Աղաղարեան Սէրճօեան 2. Կ.
Անտոնեան $\frac{1}{2}$. Ս. Սէֆէրեան 2. Եղբ. Ոսկանեան 2. Եղբարք
Քոյոմաճեան 1. Ղ. Ըշըլեան 1. Կ. Կիւրեղեան 1. Մ. Մօրուք-
եան 1. Եղբ. Պարծանքեան 5. Կ. Սուքիասեան 1. Ռ. Աղա-
ղարեան 2. Ս. Թէստերէճեան 1. Եղբ. Մարդարօֆ 5. Յ. Հա-
րենց 5. Մ. Էփրզէր 2. Գ. Պուպլի 3. Ս. Մարկոսեան 1. Մ.
Ալփիարեան 1. Ն. Շիշմանեան $1\frac{1}{2}$. Ն. Օհանեան 1. Մ. Գալ-
բաքճեան $\frac{1}{2}$. Յ. Դանիէլեան 1. Զ. Տիլպէրեան 3. Յ. Բար-
սեղեան 2. Ոսկերիչք 1. Ա. Պապիլէր 1. Աղգասէր ոմն օսմ.
ոսկի $\frac{1}{2}$. Եղբարք Տէր Գասպարեան մէճիտ 3. Ս. Չէլիկ 1. Ս.
Սիլվիսարեան 1. Հ. Աղաղարեան 1. Եղբ. Սուքիասեան 1. Օ.
Բաքլալաճեան 1. Յ. Սէրայտարեան 1. Յ. Ահարոնեան 1. Պ.
Թողաթլեան 1. Յ. Յովսէփեան 1. Յուն. Քոյոմաճեան $\frac{1}{4}$.
Յ. Վէմեան 2. —

— Ազնիւ Տիկին Մարիյիցա Չեֆինի նուիրեց Հռիփսիմեան վարժարանի աղքատիկ սանուհեաց երկուք ու կէս թօփ բօբլէն, թենոցներ, վզնոցներ: Այս նուէրին համար Պատ. Հոգատար Ընկերութիւնն յատուկ շնորհակալութեան դիր ուղղեց յիշեալ ողորմասէր Տիկնոջ:

— Մինչդեռ ծաղիկ հիւանդութիւնը կ'ճարակէր քաղքիս մէջ Պատուարժան Աղքատասիրաց Ընկերութիւնն՝ որու մարդասիրական նպատակն ամենուն յայտնի է, ըստ առաջարկի Ուսումն. Խորհրդոյ, ողորմասիրաբար հաճեցաւ Մեսրոպեան վարժարանի 46 աղքատիկ աշակերտներ և Հռիփսիմեան վարժարանի 55 կարօտ աշակերտուհիներէ պատուաստել տալ իր յատուկ բժշկին ձեռք, և այս բարեգործութեան նոր մէկ փորձն յատուկ շնորհակալեաց արժանի է:

— Ս. Ստեփաննոսեկեղեցւոյ Արձանադրութեանց տումարէն քաղելով՝ Արժ. Տ. Աւետիս քահանայն կ'հաղորդէ մեզ ամբողջ 1882 տարուան հետեւեալ վիճակադիրն.

Ամուսնութիւնք 55

Ծնեալք 130

Մեռեալք 144

Ինչպէս որ կ'երևի՝ քաղքիս Հայ հասարակութիւնը տարուէ տարի կ'նուազի՝ նուազելով ամուսնութեանց և ծնելոց թիւն: Այս տխուր երևոյթին վրայ մտադիր ենք ուրիշ անդամ երկարօրէն խօսել, և անոր պատճառներն հետազօտել:

— Ա. Մահլայ Թիֆլիսի թղթակից՝ Մեծ. Պ. Յարոյ ամսոյս 16ին Վ. Պօլսէն քաղաքս ժամանելով՝ այցելեց ազգային հաստատութիւններն և հետեւեալ օրն ճամբայ ելաւ դէպ ի Մարտիլիա և անկէց Բարիզ դնալու:

— Մէնէմէնի Հայոց եկեղեցին՝ այս երբորդ անդամն է՝ մի քանի տարուան մէջ, որ զողեր մտնելով բոլոր արծաթեղէն անօթներն՝ զրեթէ 100 ոսկւոյ արծողութեամբ՝ կ'կտրուպտեն:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵՒՐՈՊԱՅԻ մէջ դրեթէ տասն երկու տարիէ ի վեր կ'տեւէ անհանդատութիւն մ'որու գլխաւոր պատճառներն են երկրային բուն դրաւումներ, սահմանադրւի անբնական բաժանումներ, ընկերհաշտական ծանր խնդիրներ, մէկ խօսքով՝ քաղաքական և ընկերական իշխանութեանց մէջ երկցած անհասարակչութիւնն, այնպէս որ ուրիշ պարագայի մէջ իբրեւ անշան դէպ նկատուելիք երեցթ մը պատերազմի երկիւղ ու տաղնապ կ'ազգէ և ամենուն միտքը կ'վճրգովէ, ինչպէս որ վրդովեց, այս ամիս՝ Քեշէյ լաւթին մէկ հրապարակութիւնն Աստրօ-Գերմանական դաշնագրութեան մասին, որ 1879ին կնքուած է այդ երկու մեծ Տէրութեանց մէջ՝ արտաքին և յատկապէս Ռուսիոյ և Ֆրանսայի յարձակմանց դէմ ի հարկին զինու զօրութեամբ զիւադրելու նպատակաւ: Այս յեղակարծ հրապարակութիւնն անուղղակի ցոյց մը, բողոք մը կ'նկատուի Գերմանիոյ և Աստրիոյ սահմանադրութիւններու վրայ ռուսական զօրաց դումարման դէմ: Սակայն այդ պատերազմի երկիւղն երկար չտեւեց, և կ'ըսուի թէ Պիսմարկ իշխանն այդ գրաւոր սպառնալիքն ըրաւ, որպէս զի պաղ ջուր թափէ ոչ միայն համալրաման եռանդոտ շարժումներու վրայ, որ Պ. Սիէրսի խաղաղասիրական քաղաքականութիւնը կ'շփոթէ, այլ և Ֆրանքօ-Ռուսական դաշնադրութեան մը խրտուիլակը ցրուէ: Այս իրաւ է՝ որ միշտ մոխրի ներքեւ ծածկուած է կայծն և թեթեւ հով մը կարող է մեծ հրդեհ պատճառել, և ընդհանուր պատերազմի մը նշանը դառնալ, հակառակ արտաքին բարեկամական կամ քաղաքավարական ցոյցերու: Պ. Սլաւոսլովի քաղաքական կենաց յիստներորդ տարեգարձը պատմական նշանաւոր իրողութիւններ կ'յիշեցնէ: Երբ նա մտաւ քաղաքական յստպարեզն՝ Ֆրանսա օրինական միապետութիւնը կործանած, Գերմանացիք սահմանադրական աւիւնով բռնուած էին, և Իտալիա ցոյց կ'տար որ ընդ երկար չպիտի մնար Աստրիոյ լծին տակ: Իսկ Անգլիա խաղաղասիրական միջոցներով կ'կատարէր յեղափոխական բարենորոգումներ, ընտրողական նոր օրէնքը կ'հաստատէր: Անգլիա

1832-ին առաջ՝ իրապէս սակաւագետական կառավարութիւն մ'ու-
նէր, որ թէև Անգլիոյ մեծութեան կ'ործակցէր, սակայն իր օրն
անցընելու և հանրավարական սկզբանց, աստիճան մը հանրային
քուէարկութեան օրինաց տեղի տալու սահմանուած էր, և այսօր
Անգլիոյ կառավարութիւնը չէ թէ հին պնդապետական այլ հանրա-
պետական դրութեամբ կ'շարժի և այս փոփոխութեամբ հիմակ ա-
ւելի ազատութիւն և բարօրութիւն կ'վայելէ քան թէ առաջ՝ հա-
կառակ յոռեաես դուշակութեանց: Անգլիոյ դաճիւն մեջ լորտ
Տէրպիի պէս խոհուն և ուղղադատ անձի մը մուտքն նշանակութեան
արժանի դէպ մ'է: Ազատական կուսակցութիւնն իր զիրքէն օգուտ
քաղելու և զօրանալու կ'շնայ: Պահպանողականք առ այժմ նկուն
դիրք մը կ'ցոյցնեն: Դեռ ևս Եղիպտոսի ներքին կազմաւորութեան
խնդիրն անորոշ կ'մնայ: Արապի արդէն՝ իր համախոհ պաշտօնա-
կիցներու հետ Սէյլան կղզին յաքսոր կ'գիմէ և զոհ է՝ սա պատ-
ճառաւ, կ'ըսէ անկլիական թերթ մը, որ պատիւ կ'համարի բնա-
կելու երկիր մ'ուր Ալամ՝ ըստ ասանդութեան մը, աքսորուած է
եղեր իր անկումէն ետք: Իսկ Ֆրանսայի և Անգլիոյ մէջ տակաւին
համաձայնութիւն մը չօղոյցաւ Եղիպտոսի ներքին կարգադրութեան
մասին, մինչդեռ միւս կողմէ՝ Ալեքսանդրիոյ հրդեհէն և կոտորա-
ծէն ֆրանս կրող անձանց՝ փոխարինութիւն մ'ընելու համար զեռ
Յանձնաժողովը չկազմուեղուն դառն պահպաններ և բողոքներ կ'ը-
սուին: Վ'ըսուի թէ՝ լորտ ՏըՖըրին Եղիպտոսի ներքին կազմաւորու-
թեան վերջնական ծրագիր մը մօտուստ պիտի աւարտէ: Անգլիա
վերահաստատեց Զուլուստանի նախկին թագաւորը Սէտեվայօն իր
երկրին մէկ մասին վրայ: Ֆրանսայի Ազգային ժողովն եւրոպայոցի
խնդրով կ'ըսաղին: Լուի Պլան՝ անուանի ընկերավարականը կ'վախ-
ճանի, ինչպէս նաև Կանպէթա՝ որ քաղաքական ճշմարիտ դաստիա-
րակն եղաւ Ֆրանսայի և անոր սորվեցուց քաղաքացիութեան պար-
տիքը: Վիլգօր Հիւկօ՝ իր մէկ նամակին մէջ կ'ըսէ՝ Լուի Պլանի
համար. — Հիմակ լաւագոյն աշխարհէ մը կ'ըսէ մեզ և կ'հաւանի
. . . իբրև պատմաբան՝ նա ուսոյց, իբրև ասենաբան՝ նա համո-
զեց, իբրև իմաստասէր՝ նա լուսաւորեց . . . » Ռուսիոյ մէջ՝ Նի-
հիլիսդներն թէև պահ մ'անձայն՝ Անտի-Նիհիլիսդներն կամ Սուրբ
Միքէլէան բարձր կ'իստին և իրենց հիմնադրին վրայ կ'վիճին: Այդ
միութիւնը միայն Ռուսիոյ մէջ չպիտի դործէ, այլ և ճիւղեր պի-
տի ունենայ եւրոպական այլ և այլ նշանաւոր քաղաքներու մէջ և

օրինական միջոցներով Ընկերհաշտականները պիտի հալածէ : Իր
պետն է Իստէճքին , այսինքն Բեղրսպուրկի զաղանի ոստիկանութեան
զլուխն : Հնդկաստանի մէջ կառավարութիւնը նոր օրէնք և հողա-
յին բարենորոգումներ մտցնելու կ'աշխատի : Կառաջարկէ որ ամեն
օրինաց ծրագիր , ատենադրութիւն , տեղեկագիր հրատարակուին և
քննադատութեան ենթարկուին : Կառավարութեան անդամներէն մին
Պ. Իլպէրզէ կ'յայտնէ օրէնսդիր ժողովին մէջ՝ թէ ամեն միջոց ի դործ
դրուած է , որ ամեն քննադատութիւններ ժողովին հասնին և ան-
տես չառնուին , վասն զի՝ իրաւամբ կ'ըսէ . « Առանց դատաքննու-
թեան լոյսի՝ ամեն օրէնսդրական առաջարկ ոստում մ'է մութին
մէջ : Այսպէս՝ մինչև իսկ հնդիկ թերթեր պիտի հաւաքուին և ժո-
ղովին անդամոց պիտի տրուին , որպէս զի բնիկներուն պիտոյքը ,
դատումներն և փափաքները նկատողութեան առնուին : » Նոյն յայ-
տարարութիւնն ըրաւ և Պէնկալայի փոխ-կուսակալն յարելով թէ՝
— Ամթալի իրողութիւն մը պիտի լինէր Անկլիացոց համար՝ ե-
թէ ինքնօրինութեան և վարչային դործերու մասնակցելու իրաւուն-
քը չտարածէին բնիկներուն մէջ՝ որոց վրայ հարկը տարիէ ի վեր
կ'իջկնէն : » Գերմանիոյ ազգային ժողովն մերժեց Պիսմարք իշխանին
երկամեայ ելոյնացոյցի առաջարկը , որու նպատակն է կարելի եղածին
չափ այդ ժողովին ստէյլ դիմելու հարկէն ազատիլ : Հունգարիոյ ազ-
գային ժողովի անդամներն ալ զերար նախատելով և մեծամարտե-
քով զարծ ընելու սկսած են : Իտալիոյ ազգային ժողովին մէջ Պ.
Տիւրրէտիս կ'առաջարկէ խորհրդարանական երդման ծրագիր մ'ո-
րով անդամակցութենէ պիտի մերժուի ամեն ժողովական որ հաւա-
տարմութեան երդումն իր ընտրութենէ մինչև երկու ամիս ետքն ը-
նելու չհաւանի : Սպանիոյ մէջ ծերակոյտն օրէնք մը հաստատեց ,
որով ազգին պիտոյից , ազատութեան շահուն և երկրին փափա-
քանաց հակառակ կ'հրատարակէ ներկայ Սահմանադրութեան մէջ
որ և է փոփոխութիւն : — Ըստ երևոյթին՝ սոյն օրէնքն առաջար-
կող Պ. Կուէտզա դեռ կ'կարծէ թէ ժողովրդոց պիտոյքն ու ազա-
տութեան շահերը միշտ սնփոփոխ և անշարժ կ'մնան : Արևմտեան
Չուիցերիի մէջ աննման ձեան հիւս մ'իջնելով՝ Վօի գտնաւորին՝
Օրմանտի մօտ՝ բազմաթիւ տուններ ծածկեր , այնպէս որ 200 ոտք
թափարձակուի ձիւնէն գիւղեր և երեք քառակուսի հազարամէդր եր-
կնի վրայ տարածուեր է :